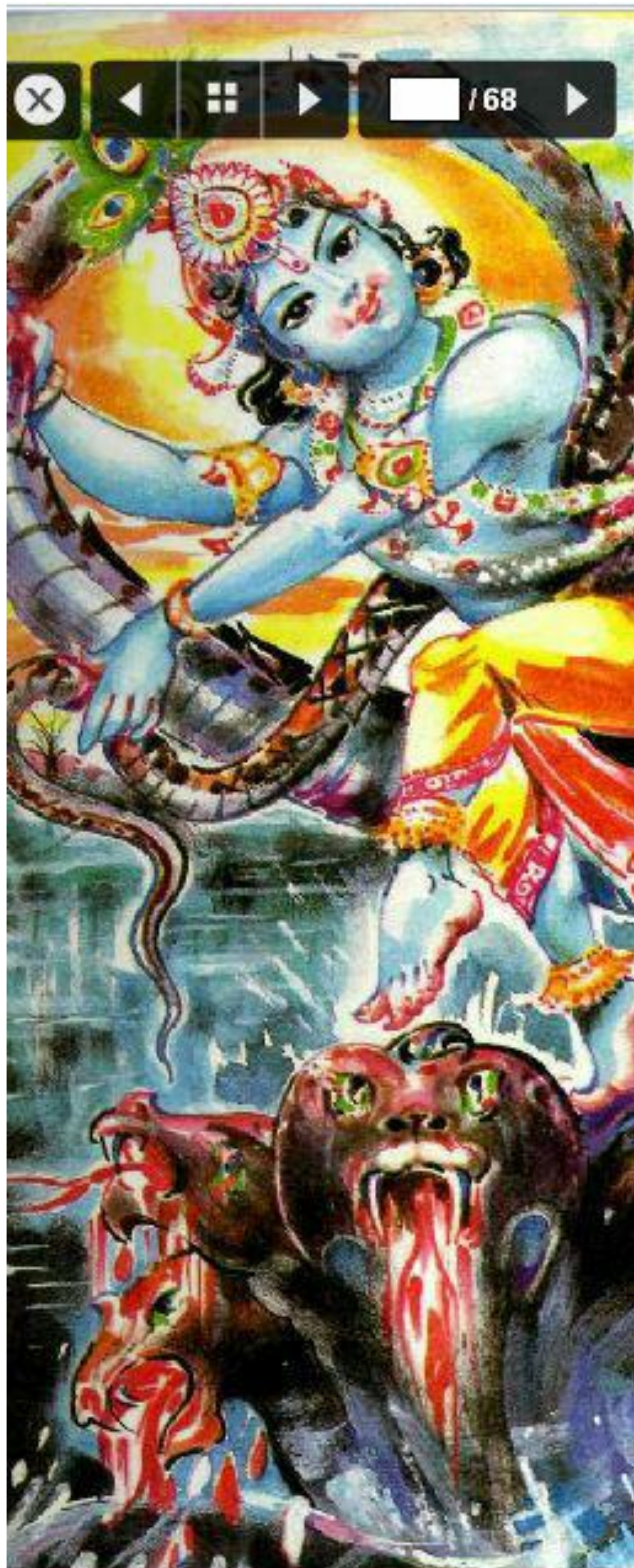
चांदोबा

मे १९८८

चांदोबा

संस्थापक : 'चक्रपाणी'
संचालक : नागिरेड्डी

मागील अंकात 'राक्षस राजाची थट्टा' हा मथळा छापताना काही अंकांतून 'राक्षस जाची थट्टा' असे छापले गेले. क्षमस्व.

माणसामाणसांवरील संस्कारातील फरक आणि स्वार्थपरायणता माणसाला चुकीच्या मार्गाला नेते. "करावे तसे भरावे" ही गोष्ट याचे उत्तम उदाहरण आहे.

अमर वाणी

आरंभगुर्वी क्षयिणी क्रमेण, लघ्वीपुरा वृद्धिमति च पश्चात् ।
दिनस्य पूर्वार्द्धपरार्द्धभिन्ना, छायेवमैत्री खलसज्जनानाम् ।

[दुर्जनां बरोबरचे मैत्री संबंध प्रातःकालीन छायेप्रमाणे सुरुवातीला विशाल असून क्रमाक्रमाने क्षीण होत जातात. परंतु, सज्जनांबरोबरची मैत्री मात्र मध्यान्हानंतरच्या छाये प्रमाणे थोड्या प्रमाणात सुरू होऊन क्रमशः वृद्धिगत होत जाते.]

वर्ष : ३८ मे १९८८ अंक : ११
एक प्रत : २-५० :: वार्षिक वर्गणी : ३०-००

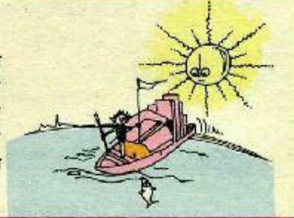
बर्फाचे विशाल टेकाड

४० कि.मी. रुंद व २५८ कि.मी. लांब असे हे बर्फाचे टेकाड, अंटार्क्टिका हिमखण्डापासून वेगळे होऊन रॉस समुद्रात तरंगत आहे. असे म्हटले जाते की – हे टेकाड लॉस एंजेल्स पर्यंत ढकलता आले तर ६७५ वर्षेपर्यंत तिथे पाण्याची समस्या रहाणार नाही !

एकाकी समुद्रयात्रा

न्यू जर्सीची रहिवासी टानिया येबी या २१ वर्षांच्या युवतीने आपल्या वडिलांकडून मिळालेल्या एका छोट्याश्या नावेने दोन वर्षांपूर्वी समुद्रयात्रेला सुरुवात केली. जर्मुडा, पनामा, ऑस्ट्रेलिया, श्रीलंका इत्यादि देशांच्या बंदरांना भेटी देऊन ती आपल्या गावी सुरक्षित पोचली !

आपण खरेदी करू इच्छिता ?

ब्रॅम स्टोकरने लिहिलेल्या प्रसिद्ध कादंबरीचे नाव आहे 'ड्रॅक्युला'. त्यातील ड्रॅक्युला हे पात्र रुमानियाच्या व्लॉड नावाच्या राजतंत्रीय राजाच्या जीवनावर आधारून निर्मिलेले आहे. त्याने ज्या महालात आपले जीवन व्यतीत केले, तो महाल विक्रीसाठी खुला आहे.

'चारमिनार' ची घटत जाणारी शोभा

हैद्राबाद मधील चारमीनार ही इमारत फार विख्यात आहे. ४०० वर्षांपूर्वी निर्मिली गेलेली ही अद्‌भुत इमारत वायुप्रदूषण व ध्वनिप्रदूषणामुळे निकट भविष्यात आपली शोभा घालवून बसेल !

आळशी

रामराव एक वयोवृद्ध अनुभवी गृहस्थ होते. एकदा ते रस्त्याने जात असताना त्यांना झाडाखाली काही कामधंदा न करता आळशासारखा बसलेला शंकर दिसला. रामराव म्हणाले–"काय रे शंकर, रिकामटेकडा बसून काय राहिला आहेस? कामधंदा तरी करशील?"

"काम करण्याने काय होईल?" आळशी शंकरने उलट प्रश्न विचारला.

"अरे, पगार मिळेल." रामराव म्हणाले.

"बरं, पैसे मिळाले की काय होईल?" शंकर पुन्हा विचारता झाला.

"कोणी एकादा आपल्या मुलीचे तुझ्याशी लग्न लावून देईल." रामराव म्हणाले.

"लग्नानंतर?"

"मुलं होतील, त्यांच्याशी तुला हसता-खेळता येईल, मन रमवता येईल."

"त्यानंतर?" शंकरने ओरडून विचारले.

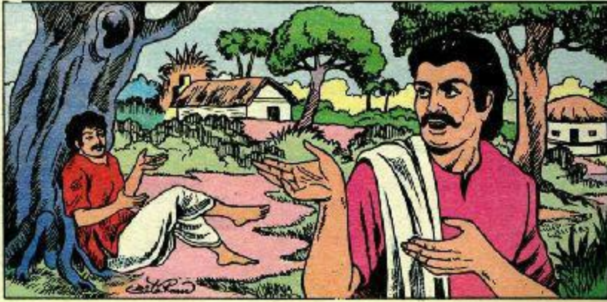
"मुलं जरा मोठी झाली की त्यांना शिक्षण देऊन उत्तम नागरिक बनवायचे."

"त्यानंतर?" आळशाचे 'नंतर-नंतर' काही संपेना.

"नंतर ती मुलं कमवायला लागतील. मग तू निश्चिन्तपणे आराम करू शकशील." मोठ्या सहनशीलतेने रामराव म्हणाले.

"मग मी आत्ता निराळं काय करत आहे?" शंकर म्हणाला.

या मूर्खाला शिकवण्यात कांही अर्थ नाहीं हे लक्षात घेऊन बिचारे रामराव आपल्या वाटेने निघून गेले.

चेटकिणीची सूडबुद्धि

गौड देशचा राजा गौरीनाथ कडक स्वभावाचा शासक होता. त्याला लावण्या नावाची मुलगी होती. ती आपल्या नावाप्रमाणेच लावण्यवती होती.

लावण्याच्या सौंदर्याची ख्याती ऐकून अनेक देशच्या राजकुमारांच्या मनात तिच्याशी विवाह करण्याची लालसा उत्पन्न झाली. परंतु गौरीनाथच्या स्वभावाच्या भीतीने कोणीही विवाहाचा प्रस्ताव मांडायला धजेना! मांजराच्या गळ्यात घंटा बांधायची कोणी?

गौड देशच्या उत्तरेला एक दाट जंगल होते. त्या जंगलात क्षुद्रशक्तीची सिद्धि मिळवलेली एक चेटकीण रहात असे. तिला एक मुलगा होता. तो दिसायला अगदीच कुरूप होता, पण एका अत्यंत रूपवती मुलीशी लग्न करावे अशी इच्छा त्याच्या मनात आली आणि तो उद्योगाला लागला. त्याने एका जादूच्या आरशात पाहून आपल्या देशात सर्वात सुंदर मुलगी कोण याचा शोध घेतला, त्याला आरशात लावण्या दिसली! तो तसाच तावडतोब गौरीनाथकडे गेला अन् त्याने सरळ लावण्याला मागणी घातली!

राजा अगोदरच तापट अन् तशात लावण्याला प्रथमच मागणी घालणाऱ्याचे रूप हे असे! गौरीनाथ एकदम खवळला आणि त्याने चेटकिणीच्या मुलाला फाशीची शिक्षा दिली!

मुलगा बरेच दिवस परत आला नाही. त्याची काही खबरही नाही, तेव्हां चेटकिणीने आपल्या क्षुद्रशक्तींच्या द्वारे खरी गोष्ट जाणून घेतली. मुलगा फारशी काही चूक नसतानाच फाशी दिला गेल्याचे कळल्यावर तिचा क्रोध अनावर झाला. मध्यरात्री युवराज्ञीच्या महालात प्रवेश

संजीवनी आपटे

करून गाढ झोपेत असणाऱ्या राजकुमारीला तिने पळवून नेले!

आता चेटकिणीने राजाचा सूड घ्यायचे ठरवले. आपल्या शक्तींच्या जोरावर तिने राजकुमारीवर जादू घातली. जंगलात एका जागी तिने मंतरलेल्या रांगोळीने एक रेघ ओढली. नंतर लावण्याला तिथेच सोडून चेटकिण जंगलाच्या दुसऱ्या भागात रहाणाऱ्या आपल्या धाकट्या बहिणीकडे निघून गेली.

राजकुमारी नाहीशी झालेली पाहून राजाने आपले गुप्त हेर तिच्या शोधासाठी चारी दिशांना पाठवले.

उत्तर दिशेला गेलेले गुप्तहेर जखमी अवस्थेत परतले व सांगू लागले—"महाराज, आम्हाला राजकुमारी एका जंगलात दिसली. आम्हाला पाहिल्याबरोबर तिने अक्राळ-विक्राळ रूप धारण केले आणि आम्हाला मारपीट करून तिने जखमी केले."

ही बातमी ऐकून राजाला फारच आश्चर्य वाटले. तो स्वतःच जंगलात गेला. त्याने ही तेथे लावण्याला पाहिले. पण पित्याला पाहून जवळ येण्याऐवजी लावण्या मागे मागे सरकू लागली. ती जसजशी मागे गेली तसतसा राजा पुढे पुढे जाऊ लागला. पण थोडे दूर गेल्यानंतर लावण्याने जेव्हां मंतरलेल्या रांगोळीची रेघ ओलांडली तेव्हा लगेच ती अक्राळविक्राळ रूप घेऊन राजाच्या दिशेने पुढे पुढे येऊ लागली. हा भयानक प्रकार पाहून राजाने तेथून काढता पाय घेतला व तो राजधानीला आला.

राजा सुखरूप परत तर आला पण त्याला आता युवराज्ञीच्या चिंतेने घेरले. राज्यकारभारही त्याला सुचेना. शेवटी मंत्र्यांचा सल्ला घेऊन राज्यांत दवंडी पिटवली—जो कोणी राजकुमारी लावण्याचे रक्षण करून तिला परत आणील, त्याच्याशी तिचा विवाह करून देण्यात येईल!

दवंडी ऐकून, आधीपासूनच तिच्याशी विवाहासाठी इच्छुक असणारे बरेच तरूण तिला सोडवून आणण्यासाठी जंगलात गेले. परंतु, ते सर्वच्या सर्व लावण्याच्या

हातून मार खाऊन परत आले! राज-धानीच्या शहरातच विजयवर्मा नावाचा एक तरूण रहात असे. त्याची आई लयानपणीच त्याला सोडून देवाघरी गेली होती. त्याच्या वडिलांनी दुसरा विवाह केला होता. सावत्र आईच्या वागण्यामुळे विजयला जीवनाचा उबग आला! आपल्या जगण्यामरण्याचा प्रश्न राजकुमारीवरच सोडायचा—असे ठरवून तो खरोखरीच जंगलात गेला. विजयला पाहून लावण्या थोडे अंतर मागे गेली, आणि तेथून महाकाय विक्राळ रूप धारण करून ती पुढे सरकू लागली.

हे पाहून प्रथम विजय मागे परतला, अन् घरी गेला. पण, त्याच रात्री तो जंगलात परत गेला. चांदणी रात्र होती ती! त्याने प्रथम राजकुमारीला जेथे पाहिले होते तेथे जाऊन चांदण्याच्याच प्रकाशात त्याने ती जागा बारकाईने तपासली. तेथे त्याला रांगोळीने काढलेली ती रेघ दिसली. त्याने ओळखले की त्या रेघेचा अन् लावण्याच्या अक्राळविक्राळ रूप धारण करण्याचा नक्कीच काहीतरी दाट संबंध आहे.

विजयने जवळच्या झऱ्यावरून द्रोणाने पाणी आणून तीन तीनदा ती रेघ धुऊन काढायचा प्रयत्न केला, पण व्यर्थ! कितीही

पाणी टाका, रेघ पुन्हा जशीच्या तशीच! त्याच्या मनांत पुन्हा विचार येऊ लागले—मंत्र घालून ही रेघ काढणारी व्यक्ति तिथेच कुठे आसपास असली पाहिजे. तो आसपास चारी दिशांना शोध घेऊ लागला.

एका ठिकाणी विजयला एक ओसाड पडल्यासारखी वाटणारी झोपडी दिसली. झोपडीसमोरच्या दगडावर एक म्हातारी बसली होती. विजयला वाटले की हीच ती मंत्र घालणारी बाई असावी. आणि तो तिच्या दिशेने चालू लागला.

आपल्याकडे येणाऱ्या तरुणाला पाहून म्हातारीने विचारले—"कोण आहेस मुला तू?"

"आजीबाई, मी या देशाचा राजा नव्हे, की कोणी करोडपती व्यापारीही नव्हे. मी बिचारा आपला एक साधासुधा माणूस आहे. आजी, तू अगोदर ती मंतरलेली रेघ पुसून टाक पाहू! आपल्या मुलीची अवस्था पाहून आमचा बिचारा राजा अंथरुणाला खिळला आहे!" विजय म्हणाला.

"ओ! असं होय? माझी बहीणही अशीच चिंतेने झिजून झिजून मेली! राजाने तिच्या मुलाला फाशी दिल्यामुळे तिने अन्नपाणीही घेण्याचे सोडून दिले होते. म्हातारीने दु:खभरल्या आवाजात सांगितले.

हे उत्तर ऐकून विजयला फार आश्चर्य वाटले. तो म्हणाला–"म्हणजे, याचा अर्थ असा की लावण्यावर क्षुद्रशक्तींचा प्रयोग करून या जंगलात तिला आणणारी चेटकीण तू नव्हेस?"

"हां बाळा! मी नव्हे ती. माझ्यावर विश्वास ठेव तू! माझ्या बहिणीने क्षुद्र-शक्तीची उपासना केली होती अन् त्याच्या बळावरच तिने युवराज्ञीला अशा यातनामय अवस्थेत ठेवले. पण आपल्या या करणी-बद्दल आपल्या अखेरच्या दिवसात तिला फार पश्चात्ताप झाला!" म्हातारी सांगू लागली.

"उगीच पश्चात्ताप करून काय उपयोग! तिने राजकुमारीला आपल्या दुष्ट मंत्राच्या प्रभावातून सोडवले असते तर किती चांगले झाले असते!" विजय म्हणाला.

"यासाठी माझ्या बहिणीने उपाय सांगितला होता. जरा थांब मी आत्ता सांगते तुला!" म्हातारी आपल्या मनाशीच काहीतरी पुटपुटू लागली अन् म्हणाली–"बाळा, अरे या मंत्र-तंत्र जाणणाऱ्या लोकांच्या गोष्टींचा अर्थ समजणे माझ्या-सारखीच्या आवाक्याबाहेरच आहे. खरं तर, राजकुमारीला मंत्र प्रभावातून मुक्त करण्याची जबाबदारी ती माझ्यावर टाकून गेली होती. राजकुमारीला मुक्त करण्याचं रहस्य या शब्दात तिने सांगितलं होतं! दोन सवतींपैकी डोक्यावर बसलेल्या स्त्रीकडे याचना कर, म्हणजे रांगोळीची रेघ आपोआप नाहीशी होईल. किती दिवसां-पासून मी विचार करीत आहे, पण ताईच्या बोलण्याचा अर्थ अजूनही माझ्या ध्यानात येत नाही."

विजय थोडा वेळ खाली मान घालून विचार करत राहिला आणि एकदम उत्साहाने बोलू लागला–"आजीबाई, तुझ्या ताईच्या म्हणण्याचा अर्थ माझ्या लक्षात आला. आपल्या राज्यातून गंगा नदी वहाते ना–तीच तर दोन सवतींपैकी डोक्यावर बसलेली स्त्री! गंगा इथून दहा कोसांपेक्षा अधिक दूर नाही! तुझ्याकडे काही भांडीकुंडी आहेत का?"

"अरे बाळा, भांड्यांना काय रे कमी? पितळी, तांब्यांची, काश्याची–कोणती हवीत तुला?" असे विचारत म्हातारी दगडा-वरून उठली.

विजय तिच्यापाठोपाठ झोपडीत गेला. एक झाकणवाला लोटा घेऊन तो ताबडतोब गंगा नदीच्या दिशेने चालू लागला.

दुसऱ्या दिवशी सूर्योदयाचे वेळी विजय गंगाजल घेऊन लावण्याच्या जागी पोचला. त्याला पाहिल्याबरोबर लावण्या मंतरलेली रांगोळी ओलांडून पलीकडे गेली व तेथून महाकाय रूप घेऊन ओरडत-आरडत ती विजयच्या अंगावर धावून येऊ लागली!

परंतु इतक्यात विजयने गंगाजल रांगोळीवर शिंपडले. दुसऱ्याच क्षणीं सगळी रांगोळी धुळीप्रमाणे उडून हवेत विरून गेली. अन् त्याच क्षणी लावण्याही आपल्या पूर्व-रूपात रूपांतरित झाली! विजयकडे ती आश्चर्यचकित दृष्टीने पाहू लागली.

विजयने आता लावण्याजवळ जाऊन तिला सर्व हकीकत थोडक्यात सांगितली. नंतर तिला घेऊन तो राजा गौरीनाथकडे गेला.

आपल्या मुलीला सुखरूप आणणाऱ्या विजयची राजाने खूप तारीफ केली. दवंडीच्या अटीप्रमाणे राजाने लावण्याचा विवाह विजयशी मोठ्या थाटामाटाने लावून दिला.

शंका समाधान

धवलगिरी राज्यावर राजा नागदत्त राज्य करीत होता. तो एक धर्मात्मा होता. त्याच्या राज्यात प्रजा सुखी, समाधानी अन् संपन्न होती. तो मनन-चिंतन ही करी. एकदा नागदत्ताच्या मनात एक शंका उत्पन्न झाली की–उत्तम माणसाची पारख कशी करावी? अशा माणसाची चालचलणूक अन् वागणूक कशी असेल?

दुसऱ्या दिवशी राजाने सभा बोलवली आणि आपले मंत्री व इतर दरबारी सभासदांसमोर आपली समस्या मांडली, अन् त्यांच्याकडे याचे उत्तर मागितले. सर्वांनी आपापल्या परीने याचे उत्तर दिले, पण कुणाच्याच उत्तराने राजाचे पूर्ण समाधान झाले नाही.

काहीं दिवसांनी नागदत्त आपला मुख्य मंत्री आणि काही शिपाई यांच्यासह जंगलात शिकारीला गेला. तेथे पोचल्यावर जंगली डुकरे आणि हरणे यांचा पाठलाग करता करता सर्वंजण निरनिराळ्या दिशेला पांगले.

दुपार झाली तेव्हा आता सर्वंजण एकत्र येऊन राजधानीला परतावे अशा विचाराने शिकार बन्द करून एकमेकांना शोधत निघाले.

त्यावेळी एका शिपायाने वडाखाली डोळे मिटून ईश्वरचिंतनात मग्न असलेल्या एका साधूला पाहिले.

घोड्यांच्या टापांचा आवाज ऐकून त्या साधूने डोळे तर उघडले, पण उलट दिशेला पहात विचारले–"कोण आहे?"

शिपायाच्या लक्षात आले की–साधुबाबा आंधळे आहेत. त्याने जरा धमकावण्याच्या सुरातच विचारले–"ए आंधळ्या, इथून कुणाच्या जाण्याची चाहूल लागली का तुला?"

राहुल डिके

मुनीने शांत स्वरात उत्तर दिले–"हे शिपाई बाबा, इथून कोणीही गेले नाही."

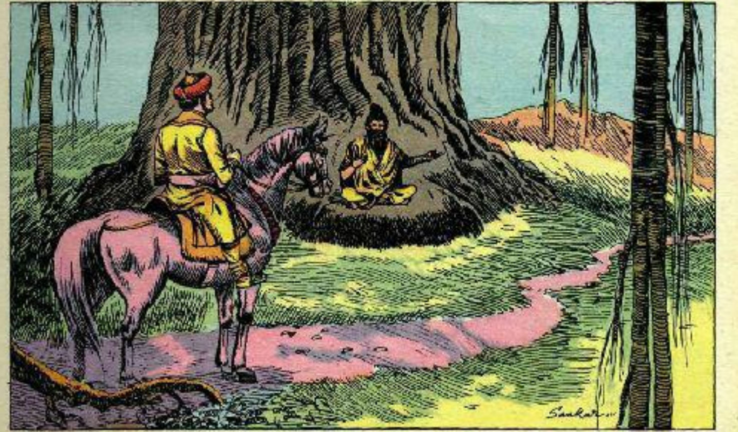
मग तो शिपाई तेथून दुसरीकडे निघून गेला. त्यानंतर थोड्या वेळाने मंत्री तेथे आला. त्याने ओळखले की मुनि आंधळे आहेत. त्याने विचारले–"आपण तर आंधळे आहात असे वाटते. त्यामुळे आपण कोणा प्राण्याला पाहू शकणार नाही. तरीही आवाजाच्या आधारे आपण इतके तर नक्की सांगू शकाल ना, की थोड्या वेळापूर्वी इथून कोणी माणूस गेला किंवा काय! आपण असा एकादा आवाज ऐकलात काय?"

"मंत्री महाराज, आत्ताच थोड्या वेळापूर्वी इथून एक शिपाई गेला." मुनीने उत्तर दिले.

यावर मंत्री आपला घोडा घेऊन तेथून निघून गेला.

यानंतर आणखी थोड्या वेळाने खुद्द राजा नागदत्त तेथे येऊन पोचला. त्याने ही मुनीला पहाताच तो आंधळा असल्याचे ओळखले. राजा घोड्यावरून उतरला. आणि मुनिजवळ जाऊन त्याने त्याला प्रणाम केला व विचारले–"मुनिवर, मी काही लोकां बरोबर इथे शिकारीला आलो अन् त्यांच्यापासून बाजूला पडलो. त्यांच्यापैकी कोणी इकडून गेल्याची चाहूल कळली आपणाला?"

यावर मुनि म्हणाला–"महाराज, आत्ताच थोड्या वेळापूर्वी आपला एक शिपाई आणि मंत्री इथे येऊन गेले"

"ते कोणत्या दिशेने गेले हे सांगू शकाल का आपण?" राजाने विचारले.

मुनीने ते दोघे गेल्याच्या दिशेने हात उचलून दाखवले.

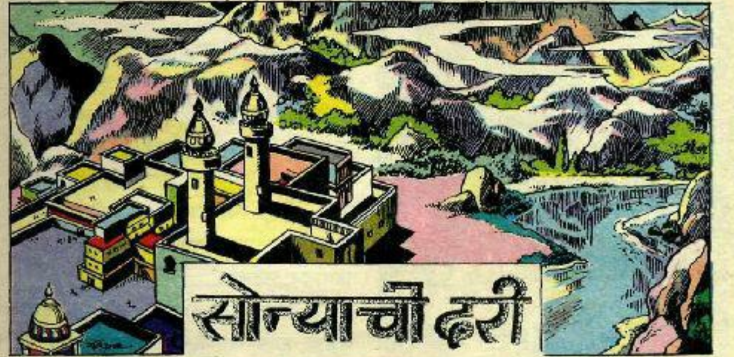
राजाही त्याच दिशेने निघून गेला. पुढे गेल्यावर त्याला मंत्री व शिपाई भेटले. त्यावेळी मुनीने शिपाई व मंत्री यांना ओळखून अगदी बरोबर कसे संबोधले याबद्दल राजाला मोठे आश्चर्य वाटले. मुनीने शियायाला 'शिपाई' म्हणून, मंत्र्याला 'मंत्री' म्हणून, व राजाला 'राजा' म्हणून कसे काय ओळखले? हे कसे काय शक्य आहे?

आपल्या या शंकेचे समाधान करून घेण्यासाठी राजा पुन्हा मुनीकडे गेला. शिपाई, मंत्री व राजा यांना मुनीने कसे ओळखले याबद्दल त्याने पृच्छा केली.

यावर हंसत मुनि म्हणाले–"महाराज, आपल्या शिपायाने मला, 'ए आंधळ्या' असे पुकारले. या संबोधनावरूनच मी ओळखले की हा नक्की राजाचा शिपाई असला पाहिजे. आता राहिले मंत्रीमहाशय–त्यांनी प्रथम माझ्या आंधळेपणाचा उल्लेख करून एक प्रकारच्या अधिकारी स्वरात प्रश्न विचारला, तेव्हा मला वाटले की हा मंत्री असावा. नंतर आपण आलात महाराज, आपण माझ्या आंधळेपणाकडे लक्षही न देता बरोबर मुद्याची गोष्ट बोलून विचारले–"इथे कोणी आल्याची चाहूल आपणाला कळली का?" अन् मी ताबडतोब ओळखले की आपण खुद्द राजाच! म्हणजेच आपण तिघांनी मला ज्या प्रकारे हाक मारली, त्यावरून मी समजू शकलो कोणती व्यक्ति प्रत्यक्षात कोणत्या हुद्यावर आहे.

मुनिचे बोलणे ऐकून राजाला आपल्या शंकेचे बरोबर उत्तर कळून चुकले! मनुष्य दुसऱ्या व्यक्तीला कसे संबोधतो किंवा दुसऱ्या व्यक्तीशी तो कसा वागतो यावरूनच कोण व्यक्ति श्रेष्ठ किंवा कोण व्यक्ति उत्तम हे ओळखता येते–ही गोष्ट राजाला समजली. त्याचे योग्य शंका–समाधान झाले.

सोन्याची दरी

[५]

[युवराजाला गिळायला आलेल्या प्राण्याचा विनोदने मधे येऊन वध केला. पुजाऱ्याच्या आज्ञेने राजसेवकांनी त्याला तुरुंगात टाकले. मध्यरात्री राजा एकट्याने येऊन विनोदला घेऊन आपल्या राजवाड्याच्या वरील भागात असलेल्या बुरुजात घेऊन गेला. तेथून तो ज्ञानभूमीत कोणकोणत्या प्रकारची कामे चालतात हे विनोदला दाखवू लागला....]

विलाप- समारंभात भाग घेण्यासाठी आलेल्या नागरिकांना संबोधून पुजारी म्हणाला–"आपल्या मारल्या गेलेल्या पवित्र प्राण्याच्या जागी आम्ही लवकरच एक दुसरा प्राणी आणून त्याची स्थापना करणार आहोत."

"आपला असलेला प्राणी तर मारला गेला. आता तसल्याच दुसऱ्या प्राण्याची पुन्हा गरज आहे का? त्याच्याशिवाय आपलं चालू शकणार नाही का?" एका नागरिकाने उठून विचारले.

"तुझ्यावाचुन ही कोणतं काम अडणार नाही इथे." असे म्हणून पुजाऱ्याने टाळ्या वाजवल्या. ताबडतोब दोन सेवक येऊन त्या नागरिकाला मृत्युदंड देण्यासाठी घेऊन गेले.

पुजारी पुढे बोलू लागला–"नागरिक हो, आपल्या पवित्र प्राण्याचा संहार करणाऱ्या ज्या दुष्ट माणसाला आपण

मनोज दास

पकडून ठेवलं आहे त्याचा लवकरच वध केला जाईल. आणि त्या आनंदाप्रीत्यर्थ आपण उत्सव साजरा करणार आहोत."

विनोद दचकून राजाकडे पाहू लागला. राजा त्याला आश्वासन देत म्हणाला– "घाबरू नको, असे कधीही घडणार नाही."

"मी आपला कृतज्ञ आहे महाराज. पण आपण राजा आहात. असे असताना आपला विचार ही न घेता हा पुजारी माझ्या वधा-बद्दलची घोषणा कशी काय करू शकतो?" असे म्हणून विनोदने पुन्हा पुजाऱ्याच्या हालचालींवर आपले लक्ष केन्द्रित केले.

"आता आपण सर्व आपली दिनचर्या सुरू करू." असे म्हणून पुजारी तीन सेकंद स्तब्ध उभा राहिला, आणि त्याने एकदम उच्च स्वरात विलाप करायला सुरुवात केली. त्याबरोबरच जवळ जवळ शंभर कंठातून विव्हळत, ओरडत, रुदन स्वर बाहेर पडून त्यांनी पुजाऱ्याचे अनुकरण केले. एका मिनिटाच्या अवधीत संपूर्ण मंडप त्यांच्या रडण्याच्या आवाजाने निनादून उठला!

ते विषाद-दृश्य पाहणे आता विनोदला असह्य होऊ लागले–हे जाणून राजाने ते दृश्य बंद केले व म्हटले–"झोपेच्या अभावी येणाऱ्या आजारापासून आमचे नागरिक याप्रकारे स्वतःचा बचाव करतात."

"महाराज आपले हे सर्व प्रयास निरर्थक आहेत असे मला वाटते. मी म्हणतो, जनतेला हसवलं पाहिजे." विनोद उत्तरला.

"हसवलं पाहिजे? हे 'हसणं' म्हणजे काय प्रकार आहे?"

"जरा नीट सांग ना! 'हसणे' या शब्दाचा काय अर्थ? कसं हसायचं असतं?" राजा विचारू लागला.

"हाय देवा, खरंच आपाल्याला हसण्याचा अर्थ माहीत नाही?" विनोदने आश्चर्याने विचारले.

हा प्रश्न ऐकून राजा आणखीच बुच-कळ्यात पडला. वास्तवतः ज्ञानभूमीच्या

नागरिकांना हसण्याचा अर्थच माहीत नव्हता. ते कधी हसलेच नव्हते!

"महाराज, आपण व आपल्या या ज्ञानभूमीतल्या लोकांनी कितीही प्रगति साध्य केली असली तरी ती सर्व निरर्थक आहे! एक प्रकारे आपण सर्वचजण अभागी आहात. ज्ञानभूमीला हा एक शापच असल्यासारखा आहे. मी राजा असतो तर, नक्षत्रे नाहीशी करण्याची शक्ति किंवा इतर अनेक अद्भुत शक्ति प्राप्त करून घेण्याचा अट्टाहास न करता, केवळ माझ्या प्रजेला मुक्तपणे हसण्याची शक्ती प्राप्त करून घेण्यासाठी इथल्या शास्त्रज्ञांची बुद्धि राबवली असती.

विनोदच्या बोलण्यातली आत्मीयता राजाला जाणवली व तो विनोदवर फारच खूष झाला. इतक्यात अचानक एका गोपुरावरील पिवळ्या रंगाचा दिवा प्रकाशित झाला व त्याबरोबर घंटानादही ऐकू आला.

"ओहो, याचा अर्थ म्हणजे एकादे शोधकार्य सफल झालेले आहे! बहुधा मनोदर्पणच!" राजा विनोदला म्हणाला.

यानंतर विनोद व राजा दोघेही बुरुजा-बाहेर आले.

इतक्यात जिन्याच्या पायऱ्यांवरून कोणीतरी येत असल्याची चाहूल लागली

आणि राजाने हात उचलून विनोदला आडोश्याला लपून राहण्याची खूण केली.

"महाराजांचा जयजयकार असो! महाराज, आपला मनोदर्पण तयार झाला." असे म्हणत दोन पंडित तेथे हजर झाले. वस्त्राने झाकलेला दर्पण राजाच्या हातात देत ते म्हणाले–"महाराज, कोणाचेही स्मरण करून त्या व्यक्तीचे तीन वेळा नाव घेत आपण या आरश्यावरून आपला हात फिरवा. ती व्यक्ती आपल्याबद्दल मनात कोणते विचार बाळगून आहे ताबडतोब आपणाला आरश्यात स्पष्ट दिसून येईल."

"तुम्हा लोकांचे प्रयत्न सफल झाल्या-बद्दल मी तुमचे अभिनन्दन करतो. आता

सर्वात अगोदर आपला हितचिंतक जो पुजारी आहे, त्याचेच मनोव्यापार मला या आरशात पहायचे आहेत." असे म्हणत राजा त्या आरश्यावरले वस्त्र दूर करणार, इतक्यात–

"थाबा, थांबा!" असे ओरडत स्वतः पुजारीच तेथे येऊन पोचला. "या मनो-दर्पणाचा उपयोग सर्वात अगोदर मीच करणार आणि ही वस्तु नेहमी माझ्याच ताब्यात राहील." असे तो म्हणाला.

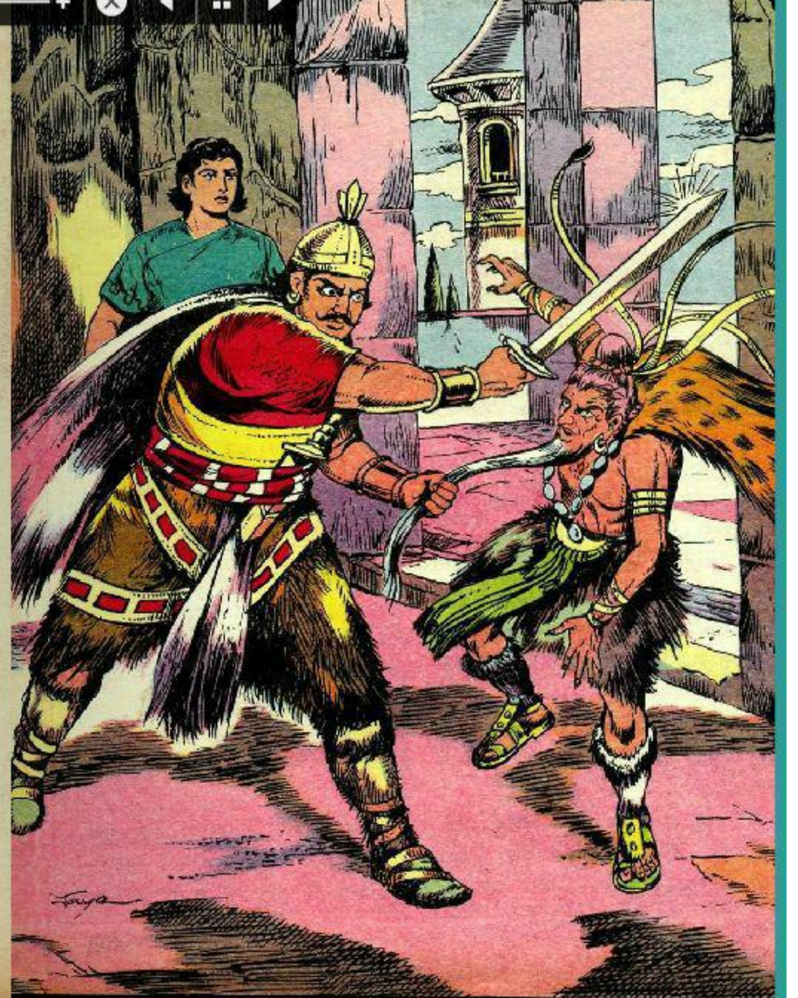
"महाराज. आपण राजे आहात. या दर्पणाचा उपयोग करायचा पहिला अधिकार राजा म्हणून आपलाच आहे ही गोष्ट विसरू नका. पुजाऱ्याचे मन कसे आहे हे आपण या क्षणीच आरशात जरूर पाहू शकता." विनोद आपल्या लपलेल्या स्थानापासून बाहेर येत म्हणाला.

"असे कधीच घडू शकणार नाही, कधीच नाही." असे म्हणत पुजारी राजाच्या हातून आरसा हिसकावून घेणार, इतक्यात एकाच उडीत त्या दोघांच्या मधे येत विनोदने पुजाऱ्याला अडवले.

या अवधीत राजाने आरशावरील वस्त्र बाजूला करत तीन वेळां पुजाऱ्याचे नमोच्चारण करून आरशावरून आपला हात फिरवला व तो आरशात डोकावून पाहू लागला. 'बापरे!' आरशातले दृश्य पाहून राजा दचकलाच. आरसा खाली टाकून त्याने म्यानातून आपली तलवार बाहेर उपसली आणि एकाच वारात पुजाऱ्याचे शीर धडावेगळे केले!

"काय केलेत हे महाराज!" आश्चर्याने विनोदने विचारले.

"हां, खरोखरच त्या क्षणिक आवेगात काय केले मी हे?" राजा भानावर येत म्हणाला. थोडे थांबून राजा सांगू लागला–"मी आरशात डोकावून पहातो तो काय! पुजारी दात-ओठ खात हाताने तलवार उगारत पुढे माझ्याकडे येत होता! हे केवळ आरशातले बिम्ब आहे, ही गोष्ट विसरून–मी स्वतःचे रक्षण करण्याच्या

हेतूनें–खरोखरच मारून टाकले हो!" पुजाऱ्याच्या मृत देहाकडे व्यथित अंत: करणाने पहात राजा हे बोलला.

"महाराज, आपण व्यथित का होता? याचा अर्थ असा की खरोखरीच हा पुजारी आपला वध करण्याचा संकल्प आपल्या मनात बाळगून असला पाहिजे." पंडितही आश्चर्याने म्हणाले.

"मी आरशात पाहिले तसा खरच का हा पुजारी माझा शत्रु होता?" राजाने विचारले.

"यात शंका घेण्याचे कारणच नाही महाराज. वाटल्यास आपण पुन्हा एकदा या आरशाची परीक्षा घेऊ शकता." मनोदर्पण निर्माण करणारे पंडित एका स्वरात राजाला म्हणाले.

"हं, हा सल्ला मोठा छान आहे." असे म्हणत राजा विनोदकडे पाहू लागला आणि म्हणाला–"हा पुजारी नेहमी म्हणत असे की तू मानवरूपी राक्षस आहेस आणि आमचं काही नुकसान करण्यासाठीच तू इथे आला आहेस–ही गोष्ट कितपत सत्य आहे हे मी आत्ताच या आरशात तपासून पाहतो." असे म्हणून राजाने क्षणभर आपले डोळे मिटून घेतले. तीन वेळा विनोदचे नाव घेऊन आरशावरून हात फिरवल्यावर राजा समोरचं दृश्य पाहू लागला.

राजाला प्रथम आश्चर्य वाटले. नंतर अतिशय प्रसन्न होत विनोदकडे वळून राजा बोलू लागला–"तू एक महान् कार्य साध्य करून घेण्यासाठी आमच्या या ज्ञानभूमीत आला आहेस. आपला प्रवास सोपा व्हावा यासाठी आमच्याकडून काही सहाय्याची तुझी अपेक्षा आहे. बास! याशिवाय तुझ्या मनात आमच्याबद्दल काही शत्रुता किंवा काही काळाबेरा विचार नाहीं. उलट आमच्याबद्दल तुझ्या मनात शुभेच्छाच आहेत."

हे ऐकताएकता विनोदच्या डोळ्यातून आनंदाश्रू झरू लागले! त्याने म्हटले–"महाराज, मी आपणाशी जे बोलू इच्छित

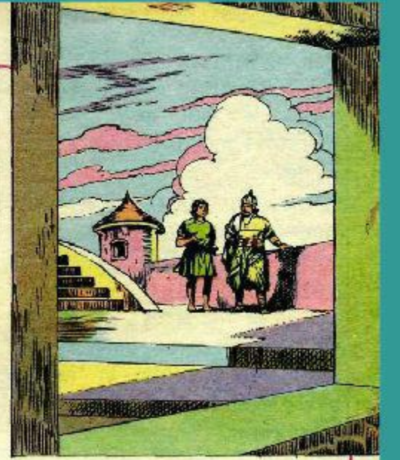
होतो, ते आपण स्वत:च मला सांगत आहात यापरती आनंदाची गोष्ट कोणती? एक वर प्राप्त करून घेण्यासाठी मला ही तुमची ज्ञानभूमी ओलांडून जायचे आहे. यासाठी आपल्या मदतीची मला नितांत आवश्यकता आहे."

राजा थोडा वेळ मौन राहिला. नंतर त्याने तेथे असलेल्या पंडितांना तेथून निघून जाण्याचा संकेत केला. ते गेल्यावर राजा विनोदला सांगू लागला–"या ज्ञानभूमीच्या पलिकडे असलेल्या प्रदेशात आमच्या ज्ञान-भूमीतला कोणीही नागरिक कधीही गेलेला नाही. तो प्रदेश व आमची ज्ञानभूमी यांच्या मधील भागात विषारी वायु पसरवणाऱ्या डोंगराच्या रांगा आहेत. त्या विषारी वायूंपासून स्वत:ला वाचवून कोणीही पलिकडे जाऊ शकत नाही."

"पण महाराज, त्या विषारी वायूंपासून माझे रक्षण करून पलिकडे पोचवण्याचे काम केवळ आपणच करू शकता." विनोद म्हणाला.

"बोल, मी कशी काय ही मदत तुला करू शकेन?" राजाने आश्चर्याने विचारले.

"महाराज, एका जागी ध्वनितरंगाच्या रूपात परिवर्तित होऊन अदृश्य व्हावयाचे व दुसऱ्या जागी जाऊन पुन्हा स्वत:च्या रूपात प्रकट होण्याचे रहस्य आपण मला

सांगावयाचे–हीच ती मदत!" विनोद म्हणाला.

विनोदच्या या मागणीमुळे राजा पुन्हां जरा विचारात पडला.

विनोद पुढे म्हणू लागला–"महाराज, आपल्या मदतीने मी ही यात्रा सफल करू शकलो तर मी आपणा सर्वांसाठी तेथून 'हसण्याचे' वरदान घेऊन येईन. मग आपण सर्वजण मुक्तपणे हसू शकाल."

"हसण्याचे वरदान! हा काय प्रकार आहे? मला अजून नीट समजत नाही. पण काहीही असो, मला असे वाटत आहे की ती एक महान् चीज असावी. परंतु तू जे रहस्य जाणून घेऊ इच्छित आहेस ते

परम रहस्य या ज्ञानभूमीमधे फक्त मला आणि पुजाऱ्यालाच माहीत आहे. पण पुजारी तर आता मरून गेला–मला एकट्यालाच आता ते माहीत आहे." राजा म्हणाला.

"पण महाराज, या रहस्याचा शोध लावणाऱ्या पंडितांना ही ते माहीत असेलच की!" विनोदने शंका प्रदर्शित केली.

"हां, ही गोष्ट खरीच! पण पुजाऱ्यानें या गोष्टीचाही असा बंदोबस्त करून टाकला आहे कि त्यांना या रहस्याचा उपयोग करण्याची संधीच मिळणार नाही." राजा म्हणाला.

"ओहो. म्हणजे रहस्याचा शोध करणाऱ्या पंडितांचा पुजाऱ्याने वध करवला?" विनोदने विचारले.

राजाने होकारात्मक मान हलवली व तो म्हणाला–"ठीक आहे, मी या संबंधात मागाहून तुझ्याशी सविस्तर बोलेन."

"ठीक आहे." विनोद म्हणाला.

राजाला निर्णय घेण्यास एक आठवडा लागला. या अवधीत विनोद व युवराजांची चांगलीच गट्टी जमली.

एके दिवशी विनोद युवराजाला दुःखानें म्हणाला–"युवराज, आपण कित्ती सुंदर आहात! पण आपण हसू शकत नाही ही किती दुर्दैवाची गोष्ट आहे!"

विनोदची युवराजाच्या बाबतीतली ही आत्मीयता पाहून राजा हेलावला. त्याने विनोदला रहस्य सांगण्याचा निर्णय घेतला व तो युवराज व विनोद यांना घेऊन ज्ञान-भूमीच्या सीमेवर गेला. तेथे त्याने विनोदला अदृश्य होण्याचे रहस्य समजाऊन सांगितले, व तो म्हणाला–"ऐक बेटा, एकदा अदृश्य झाल्यानंतर त्या स्थितीत फार वेळ रहाणेही धोक्याचे आहे. विषारी वायु पसरवणाऱ्या पर्वतरांगा ओलांडल्याबरोबर तुला पुन्हा मानवस्वरूपात ताबडतोब प्रकट व्हावयास हवे-ही गोष्ट नीट लक्षात ठेव, विसरू नकोस."

अदृश्य होण्यापूर्वी विनोदने राजा व युवराज यांचा निरोप घेतला. (क्रमशः)

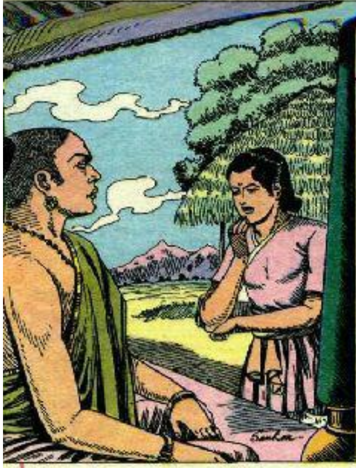

विनीलची गोष्ट

दृढव्रती विक्रमादित्य झाडाकडे परत आला. त्याने प्रेत झाडावरून काढून खांद्यावर घेतले व नेहमीप्रमाने मौन धारण करून तो स्मशानाकडे चालू लागला. तेव्हा प्रेतात रहाणारा वेताळ त्याला विचारू लागला–"राजा, आपले कार्य साध्य करण्यासाठी असलेला तुझा दृढविश्वास प्रशंसनीयच आहे. परंतु एक शंका वारंवार माझे मन सतावत आहे–तुझे इच्छित कार्य सफल झाल्यावर एकूण परिस्थिती काय रूप धारण करील? कारण कधीकधी केवळ कामातील असफलताच नव्हे, तर सफलताही चांगल्या बुद्धिमान व्यक्तींना कशी बुचकळ्यात टाकते, याचे उदाहरण म्हणून मी तुला एक महान् पंडित व कवि विनील याची गोष्ट सांगतो. ऐक. यामुळे तुझा श्रमपरिहारही होईल.

वेताळ कहाणी सांगू लागला–

वेताळाच्या गोष्टी

प्राचीन काळीं ज्ञानसागर नावाचा एक पंडित रहात असे. त्याला ललिता नावाची एकुलती एक मुलगी होती. एकदा विनील नावाचा एक तरूण ज्ञानसागरकडे विद्यार्जन करण्यासाठी आला. ज्ञानसागरने त्याची परीक्षा घेतली व त्याच्या बुद्धिमत्तेवर खूष होऊन त्याला आपला शिष्य म्हणून स्वीकारले. मुळातच विनील बुद्धिमान होता.

विद्याभ्यास संपल्यावर राजाश्रय प्राप्त करून घेण्याचे विनीलने ठरवले, पण तत्पूर्वी ज्ञानसागरला गुदक्षिणा देऊन त्याची अनुमति घेणेही आवश्यक वाटल्याने त्याने प्रथम गुरुजींना आपला विचार सांगितला.

त्याचे बोलणे ऐकून ज्ञानसागर प्रथम काही वेळ गप्पच राहिला, नंतर त्याने विचारले–"विनील, गुरुदक्षिणा म्हणून मी जे मागेन ते तू मला देशील?"

"गुरुदेव, माझ्या शक्तिबाहेरची नसेल अशी आपण मागाल ती गुरुदक्षिणा मी आपणाला देईन." विनील अत्यंत नम्रपणे उत्तरला.

विनीलच्या उत्तराने ज्ञानसागर फारच आनंदित झाला व तो म्हणाला–"विनील, माझ्या अन्य काहीही इच्छा नाहीत. तू विद्येत बृहस्पतिसारखा हुशार बनलास. आता माझी एकच इच्छा आहे–ती ही की, तू माझ्या ललितेशी विवाह करावास."

ज्ञानसागरची इच्छा जाणून विनीलचे हृदय व्याकुळ झाले! तो म्हणाला–"गुरुदेव, आपण तर माझी अग्निपरीक्षाच आरंभलीत! मी आपणाला पित्यासमान मानतो व आपली कन्या ललिता ही तर माझी बहीण! अशा परिस्थितीत हा प्रस्ताव न्यायसंगत ठरेल का गुरुजी?"

विनीलच्या उत्तरामुळे ज्ञानसागर खिन्न झाला व म्हणाला–"वत्सा, गुरुपुत्रीशी विवाह करू नये, असा काही नियम नाही." असे सांगून व त्याच्या पुष्टयर्थं अनेक उदाहरणें देऊन ज्ञानसागरने विनीलला समजावण्याचा प्रयत्न केला.

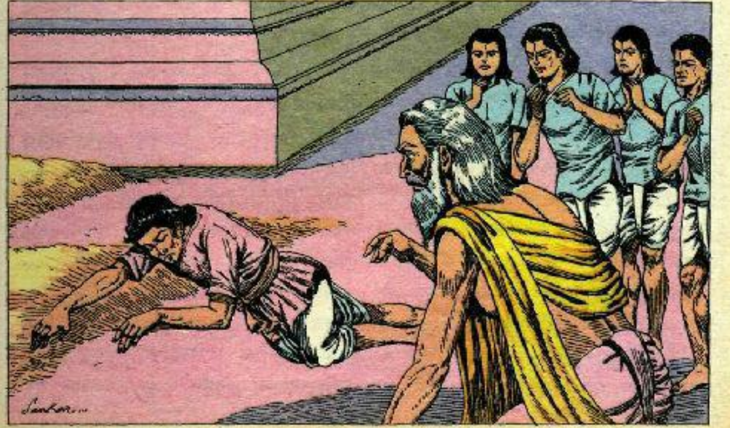
तरीसुद्धा विनीलला ललितेशी विवाह करणे रुचेना. गुरुगृहात असतानाचा सर्व काळ त्याने तिच्याकडे बहीण म्हणूनच पाहिले होते. परंतु विनीलच्या नकारामुळे ज्ञानसागर मात्र फारच संतप्त झाला.

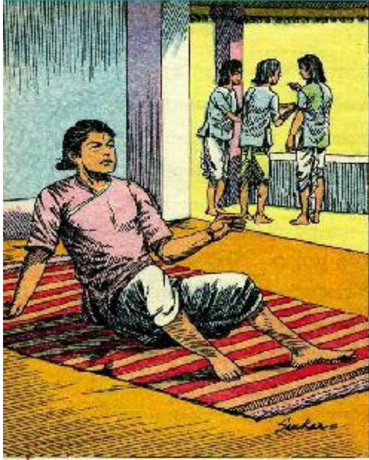
संतापाच्या भरात ज्ञानसागने कमंडलूतले पाणी हातावर घेऊन विनीलला शाप दिला–"तुझ्या अंगात इतका अहंकार आहे हे माझ्या आजपर्यंत लक्षात आले नाही. माझी गुरुदक्षिणा चुकवू शकत नाहीस म्हणून तू पापाचा भागीदार आहेस. परिणामतः तू आपल्या सर्व विद्या विसरून जाऊन एक सामान्य व्यक्ति म्हणूनच जीवन व्यतीत करशील."

गुरुजींचा हा शाप ऐकून विनील शोकात बुडून गेला. डोळ्यात पाणी आणून त्याने ज्ञानसागरला वंदन केले व तो म्हणाला–"ज्या स्त्रीला मी बहीण मानत आलो, तिच्याशी कुठल्याही परिस्थितीत मी विवाह करणार नाही." असे म्हणून विनील तेथून बाहेर पडला.

यानंतर विनील वेड्यासारखा देशभर फिरत राहिला. शेवटी एक दिवस अत्यंत दुर्बल झालेल्या परिस्थितीत तो श्रीरंगपट्टणला पोचला. आणि रंगनाथस्वामीच्या देवळासमोरच बेशुद्ध होऊन खाली पडला!

त्याच वेळी कृष्णाचार्य नावाचा पंडित श्रीरंगनाथाच्या दर्शनाला आला होता. त्याने शिष्यांच्या मदतीने विनीलला उचलून आपल्या घरी पाठवले व त्याच्यावर उपचार करवले.

विनील कृष्णाचार्यांच्या घरी थोड्या वेळाने शुद्धीवर आला. त्याने डोळे उघडून पाहिले, तो घराच्या अंगणात कृष्णस्वामींचे शिष्य श्रीरंगनाथाचे स्तोत्र म्हणत होते. त्या भक्तिरसपूर्ण वातावरणाच्या प्रभावामुळे विनीलच्या तोंडून श्रीरंगनाथाच्या स्तुतिपर श्लोक स्फुरू लागले व ते श्लोक गातच तो उठून उभा राहिला.

त्या आवेशात शीघ्रकाव्य रूपात विनील एक तासभर श्लोक गात राहिला ! व यानंतर थोड्याच वेळात पुन्हा बेहोश होऊन तो कृष्णाचार्यांच्या चरणांवर खाली कोसळला !

विनीलची काव्यप्रतिभा, पदलालित्य व शब्दसौष्ठव या गोष्टींचे कृष्णाचार्य व त्यांचे शिष्य या सर्वांना फार आश्चर्य वाटले !

हाताचा आधार देऊन कृष्णाचार्यांनी त्याला उठवले. विनीलने त्यांना प्रणाम करून विचारले–"महाराज, आपण कोण? मी इथे कसा आलो ?"

कृष्णाचार्यांनी त्याला सर्व वृत्तान्त कथन केला व विचारले–"तू कोण आहेत बाळा ? तू उत्स्फूर्तपणे रंगनाथाबद्दलची स्तोत्रे गायलीस ती ऐकून मला असे वाटले की माझा जन्म धन्य झाला ! तू तर सरस्वतीचा वरदपुत्रच आहेस. मग तू असा हीन-दीन अवस्थेत का ?"

"स्वामी, आपण म्हणता ते खरं आहे ? खरंच का मी श्रीरंगनाथावर आशुकाव्य रचलं ?"

कृष्णाचार्य हसत म्हणाले–"तू सुरुवातीला जे तीन श्लोक गायलास ते ऐकून मी चकित झालो होतो. त्यानंतर तुझ्या तोंडून निघणारा शब्द न् शब्द मी आपल्या शिष्यांकरवी लिहून ठेवला आहे. हे पहा ना !" असे म्हणून त्याने आपल्या शिष्यांकडून ताडपत्र घेऊन विनीलच्या हाती दिले.

विनीलने जे शीघ्रकाव्य केले होते ते वाचून त्याच्या डोळ्यांतून आनंदाश्रु झरू लागले. श्लोक खरोखरच अद्‌भुत होते ! आता त्याच्या लक्षात आले की आपले गुरु ज्ञानसागर यांनी दिलेला शाप खरा झाला नाही !

"अरे, पण तू अजून मला स्वतःची ओळख करून दिली नाहीस ?" कृष्णाचार्यांनी विचारले.

विनीलने आपली सर्व हकीकत कृष्णाचार्यांना सांगितली. त्यावर ते म्हणाले–"ठीक आहे. वत्सा, तू थोडे दिवस माझ्याच घरी रहा. चल आता, स्नान उरकून जेवण कर."

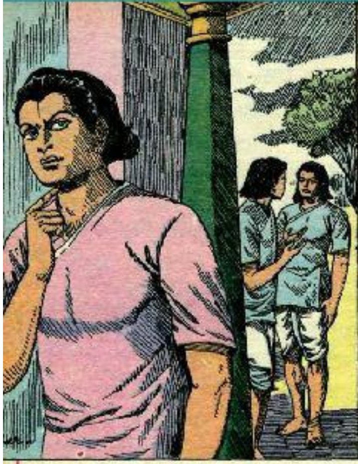
हे बोलत असताना कृष्णाचार्यांच्या चेहऱ्यावर पहिल्याइतकी प्रसन्नता दिसत नाही हे विनीलने ताडले. परंतु त्याने तिकडे विशेष लक्षही दिले नाही.

भोजनानंतर कृष्णाचार्यांजवळ परत येऊन विनीलने विचारले–"स्वामीजी, या नगराचा राजा कोण? हा राजा कवींना आश्रय देतो का? त्याला काव्याबद्दल रुचि आहे का? त्यांच्या दरबारात प्रतिभावन्त पंडित आहेत का ?" याबरोबरच आणखी काही प्रश्न तो विचारणार इतक्यात कृष्णाचार्यांनी त्याला मधेच थांबवले.

ते म्हणाले–"वेळ आली की मीच तुला सर्व काही सांगेन, उतावीळ होऊ नकोस. आता जरा वेळ विश्रान्ती घे."

दुसऱ्या दिवसापासून विनील कोणत्या ना कोणत्या विषयावर शीघ्रकाव्य रचून ऐकवू लागला. परंतु आश्चर्य म्हणजे त्याच्या कवितेतील माधुर्य आणि त्याचे पांडित्य दिवसेंदिवस कमी कमी होऊ लागले ! पुढे पुढे तर त्याच्या कवितेत रसनिष्पत्ती

सोडाच पण काही काही शब्दही विकृत अर्थाने येऊ लागले. त्याच्या कविता ऐकणाऱ्या कृष्णाचार्यांच्या शिष्यांच्या चेहऱ्यावर तिरस्कार उमटू लागला! काहीं प्रमाणात विनीलच्याही ही गोष्ट लक्षात आली.

अशातच एक दिवस कृष्णाचार्यांच्या दोन शिष्यांमधील हा वार्तालाप विनीलच्या कानी आला.

एक शिष्य म्हणत होता–"अरे पाहिलंस, या विनीलच्या काव्यात अहंकार किती भरलाय?"

"होय ना रे, प्रथम रंगनाथस्वामींची कृपादृष्टि याच्यावर कशी काय पडली कुणास ठाऊक! प्रथम याने अगदी अमृत-रसाने भरलेली कविता रचली, अन् आता पहा, याच्या श्लोकात केवळ शुष्क शब्दच भरलेले असतात." दुसऱ्याने पहिल्याला पुष्टि देत म्हटले–"आणि तरी सुद्धा अजून याचे डोळे कसे उघडत नाहीत कुणास ठाऊक!"

"माहित आहे परवा गुरुदेव काय म्हणत होते? ते म्हणाले–विनील स्वत:ला मोठा विद्वान समजत आहे. पण बेटा, अजून त्याच्यात आत्मज्ञान जागृत झालेले नाही." पहिला शिष्य म्हणाला.

त्यांचे हे बोलणे ऐकून विनीलच्या मनात विचारांची खळबळ माजली.

शेवटी कृष्णाचार्यांकडे जाऊन त्यांना प्रणाम करून तो म्हणाला–"गुरुदेव, मला धर्माचे सूक्ष्म रूप अजून समजलेच नाही! आपल्या कृपेने माझे डोळे उघडले. मला आशिर्वाद द्या. मी पुन्हा एकदा माझ्या गुरुजींना भेटून परत येतो."

एवढी गोष्ट ऐकवल्यावर वेताळ राजाला विचारू लागला–" राजा, इतके मधुर काव्य आशुरूपात प्रसवल्यामुळे विनीलच्या मनात गर्वाने घर केले–ही गोष्ट खरीही असेल. पण त्याची काव्य-प्रतिभा एकाएकी लुप्त होण्याचे कारण काय? आणि ज्ञानसागरने विनीलला दिलेला शाप खोटा का व्हावा? पुन्हा ज्ञानसागरकडे जाण्याची इच्छा विनीलने का प्रकट केली? राजा, या प्रश्नांची योग्य उत्तरे माहित असूनही तू दिली नाहीस तर तुला माहीतच आहे–तुझ्या मस्तकाचे तुकडे तुकडे होऊन पडतील."

विक्रमादित्याने उत्तर दिले–"विनील स्वत:ला महान् कवि समजू लागला. त्याच्यात अशाकरता अहंकार जागृत झाला कि आपण कोणी फार मोठी व्यक्ति आहोत अन् त्यामुळेच गुरूचा शापही व्यर्थ झाला अशी त्याची समजूत झाली. परंतु शाप व्यर्थ होण्यामागील सत्य त्याला कळलेच नव्हते. खरे म्हणजे ज्ञानसागरचा शाप खोटा ठरण्याचे कारण 'ज्ञानसागरची दुर्बलता' हेच होते, त्यात विनीलच्या मोठेपणाचा काहीच भाग नव्हता! विनीलने आपल्या मुलीशी विवाह करावा ही इच्छा सर्वसामान्य माणसाप्रमाणे प्रकट न करता, ज्ञानसागरने ही मागणी गुरुदक्षिणेच्या रूपात केली. या मागणीत एक प्रकारची शक्ती करणें व आज्ञा देणे अशी लक्षणे आहेत. विनीलचे उत्तर ऐकल्यानंतर खरे म्हणजे एक गुरु किंवा पितृतुल्य माणूस म्हणून त्याने आशिर्वादच द्यायला पाहिजे होता. परंतु उलट त्याने रागाने विनीलला शाप दिला व तो स्वत:च दोषास पात्र झाला. आणि त्यामुळेच त्याने दिलेला शापही असफल झाला. परंतु विनीलने हे सत्य समजून घेतले नाही. तो समजून चालला, की आपण इतके मोठे धर्मात्मा आहोत की गुरुने दिलेला शापही खोटा पडला! यामुळे त्याच्या मनात गुरुबद्दल घृणा व स्वत:बद्दल अहंकार उत्पन्न झाला! अन् यामुळेच तो स्वत:च्या काव्यप्रतिभेलाही वंचित झाला! शेवटी त्याला सत्य उमगले आणि आपले गुरु ज्ञानसागर यांच्याजवळ क्षमा मागून आपला अहंकार व दर्प वगैरे दुर्गुण धुवून काढायची इच्छा त्याने प्रकट केली."

अशाप्रकारे राजाचे मौन भंग झाल्यामुळे प्रेतातील वेताळ प्रेतासह अदृश्य होऊन पुन्हा झाडाला लटकू लागला. (कल्पित)

खरी चूक

एक लाचखाऊ ग्रामाधिकारी, जो लाच म्हणून जास्त पैसे देईल त्याच्या बाजूने न्याय देत असे. इकडे बाप अशा अन्यायपूर्वक मार्गाने पैसा मिळवत असे; तर तिकडे त्याच्या एकुलत्या एका मुलाला निराळ्याच प्रकारच्या वाईट सवयी लागत होत्या!

एके दिवशी ग्रामाधिकारी झोपला असताना त्याच्या शर्टाच्या खिशातून पैसे चोरताना त्याचा मुलगा मुद्देमालासह पकडला गेला!

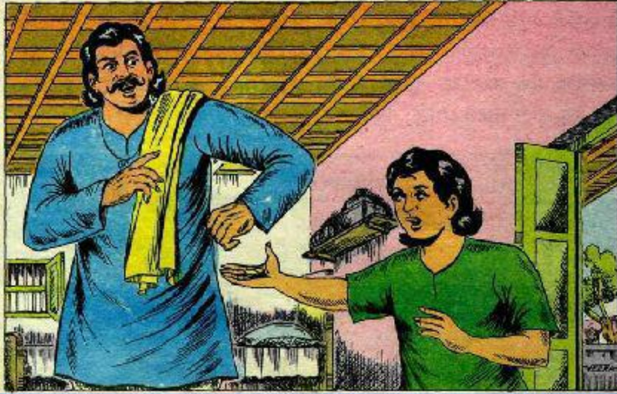
आपल्या घरात आपला मुलगाच आपल्या खिशातून पैसे चोरतो या गोष्टीचे त्या अधिकाऱ्याला फार आश्चर्य वाटले!

त्याने ओरडून मुलाला विचारले–"एक ग्रामाधिकारी म्हणून तुझ्या या अपराधासाठी काय शिक्षा करीन माहीत आहे तुला?"

"परंतु आपल्यासारख्या अधिकाऱ्याला कोणकोणत्या अपराधाबद्दल किती लाच द्यावी लागते हे मलाही माहित आहे बाबा!" असे म्हणून बापाच्या हातावर दोन रुपये ठेवून मुलगा तेथून चालता झाला!

ग्रमाधिकाऱ्याला आता कळून चुकले की चूक तर आपली स्वतःचीत आहे आणी त्यामुळेच आपला मुलगा असा वागत आहे!

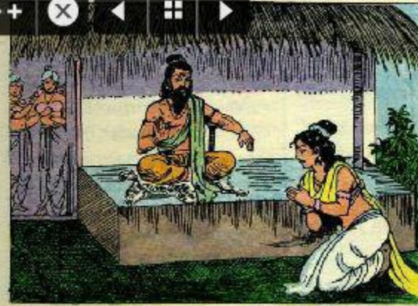
त्या दिवसापासून ग्रामाधिकाऱ्याने लाच खाणे सोडून दिले.

महाकाव्य कथा :

शकुन्तला–२

कण्वमुनींच्या मनात धर्मात्मा राजा दुष्यन्ताबद्दल फार आदर होता. म्हणून शकुन्तला व दुष्यन्त यांच्या विवाहाची वार्ता जाणून ते फारच प्रसन्न झाले. नंतर त्यांनी राजाच्या अंतःपुरात कसे वागावे व एक राणी म्हणून तिची काय कर्तव्ये आहेत याबद्दल शकुन्तलेला उपदेश केला.

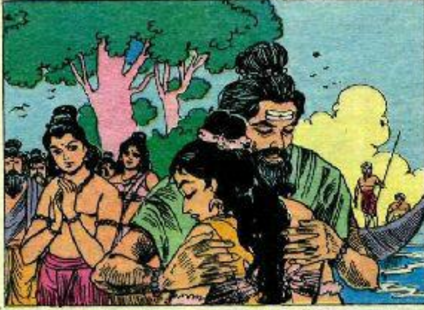

एके दिवशी कण्व मुनि बाहेर गेलेले असताना शकुन्तलाही एकान्तात बसून दुष्यन्ताच्या आठवणीत मग्न झालेली होती. त्यावेळीं दुर्वास मुनि तेथे आले व त्यांनी कण्वमूनींबद्दल चौकशी केली. परंतु आपल्याच विचारात मग्न असल्याने तिचे त्यांच्याकडे लक्ष गेले नाही. तापट स्वभावाच्या दुर्वास मुनींनी लगेच रागाने शकुन्तलेला शाप दिला–"ज्याच्या आठवणीत बुडाल्यामुळे तू माझी उपेक्षा केलीस, तो तुला विसरून जाईल."

अजून आपल्यातच मग्न असलेल्या शकुन्तलेच्या कानांना हा शापही ऐकू आला नाही? परंतु काही आश्रमवासी मुनिकन्यांनी मात्र हा शाप ऐकून तिच्या वतीने दुर्वासमुनींची क्षमा मागितली. मुनींचेही मन द्रवले व 'या शापाचा प्रभाव तात्पुरताच राहील' असे म्हणून ते तेथून निघून गेले.

काही दिवस गेले आणि कण्वमुनींनी शकुन्तलेला दुष्यन्ताकडे पाठवण्याची तयारी केली. आपल्या बालमैत्रिणींचा निरोप घेऊन, आपल्या पालनकर्त्या पित्याला व इतर वडील माणसांना नमस्कार करून शकुन्तला हस्तिनापुरला जायला निघाली. कण्वमुनींचा एक मुनीकुमार शिष्य तिला सोबत म्हणून बरोबर निघाला.

आपले जन्म व निवास स्थान आणि आपले लालनपालन केलेल्या पित्याला सोडून जाताना शकुन्तलेला एकीकडे दुःख वाटत होते तर दुसरीकडे पतिगृही जाण्याचा आनन्द होता. तिची नौकायात्रा सुखरूप पार पडली.

हस्तिनापुरला पोचल्यावर अत्यन्त उत्साहाने शकुन्तलेने दुष्यन्ताच्या राजसभेत प्रवेश केला. तिला दरबारात प्रवेश करताना दुष्यन्ताने पाहिले, पण राजाने तिला पाहूनही तिच्या आगमनाची विशेष दखल घेतली नाही, याचे शकुन्तलेला फार आश्चर्य वाटले. तिच्या बरोबर आलेल्या मुनिकुमाराने राजाला निवेदन केले–"महाराज, ही

"ओहो, असे होय ? माझ्याकडून काही मदतीसाठी विनंति करायला आला आहात काय तुम्ही ?" दुष्यन्ताने मोठ्या नम्रतेने विचारले. हे ऐकून शकुन्तला आश्चर्यचकित झाली ! मुनिकुमाराने राजाला स्मरण देण्यासाठी पुन्हा म्हटले–" महाराज, आपण शकुन्तलेला विसरलात काय ? कण्वाश्रमात आपण हिच्याशी विवाह केलात ना ?"

"देवा, हे लोक तर माझ्यावर दोष लादू पहात आहेत ?" या विचाराने व्याकुळ होऊन दुष्यन्त म्हणाला– "माझ्यावर असला दोष लादायची तुमची हिम्मतच कशी होते ? तुम्ही मुकाट्याने इथून चालते व्हा, नाहीतर तुम्हाला कठोर शिक्षा दिली जाईल."

विवाहाच्या वेळी राजाने दिलेली अंगठी पाहून तरी राजाची स्मृति जागृत होईल या विचाराने शकुन्तलेने आपल्या हाताकडे नजर वळवली. पण हाय ! बोटातली अंगठीही नाहिशी झालेली होती ! तिच्या मनात आले–आपण नावेतून येताना नदीच्या पाण्यात हात घालून खेळत होतो. त्याचवेळी बहुधा अंगठी बोटातून निसटून गेली !

यानंतर मात्र शकुन्तला काहीही न बोलता त्या मुनिकुमारासह दरबार सोडून निघून गेली. दुर्वास मुनींच्या शापाच्या प्रभावाने दुष्यन्त शकुन्तलेला पुर्णतः विसरून गेला होता! परंतु राजाच्या मनात मात्र तिच्याबद्दल क्रोधाऐवजी करुणाभावच जास्त होता!

आपल्या मुलीचा झालेला अपमान व तिचे दुःख जाणून मेनका त्याचवेळी स्वर्गातून पृथ्वीवर आली, तिने मोठ्या प्रेमाने आपल्या मुलीला–शकुन्तलेला–मिठीत घेतले आणि नंतर तिला एका सुरक्षित आश्रमात पोचवले.

शकुन्तलेने तेथे एका सुन्दर मुलाला जन्म दिला. तिने मुलाचे नाव भरत असे ठेवले व मोठ्या कौतुकाने ती त्याला आश्रमातच वाढवू लागली. आपली असाधारण बुद्धिमत्ता, अपूर्व साहस व अमर्याद पराक्रम या गुणांनी बालभरत सर्वांचे मन आकर्षित करून घेऊ लागला.

करावे तसे भरावे

कान्तिपुर गावाच्या जवळील एका जंगलात मध्यरात्रींच्या वेळी एक भूत एका झाडाच्या फांदीवर बसून घोरत होते. अचानक झाडाखाली काही आवाज झाला. म्हणून त्या भुताने डोळे उघडले. पहातो तो एक तरूण त्या दाट झाडीतून वाट काढत पुढे येत होता.

भुताची झोपमोड झाल्याबद्दल रागावून ते म्हणाले–"का रे, कोण आहेस तू? आम्ही भुतं यावेळी झकासपैकी झोपेत असतो–यावेळी तुझं जंगलात काय काम?"

पण भुताची ही धमकी ऐकून तो तरूण जरासुद्धा विचलित न होता म्हणाला–"बरं झालं बाबा! माझीही तीच तर इच्छा आहे! तू माझा जीव घेतला नाहीस, तरी एकादं जंगली जनावर नक्कीच जीव घेईल माझा!!"

हे उत्तर ऐकून भुताला त्या तरुणाची दया आली. ते म्हणाले–"का रे बाबा! तुझं वय तर माझ्या एक सहस्रांश इतकं ही दिसत नाही! मग इतक्या लहान वयातच जिवाला का कंटाळलास?"

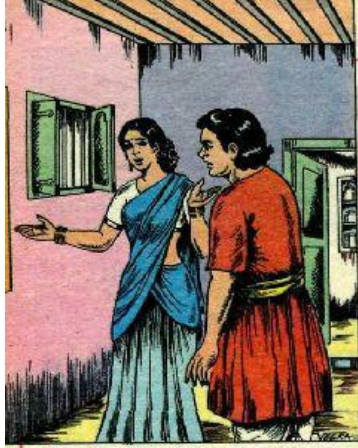
यावर त्या तरुणाने आपली हकिकत सांगितली–त्याचं नाव मुरारी. दिसायला तो अगदीच कुरूप! समोरच्या घरात राहणाऱ्या विमलावर त्याचं प्रेम बसलं.

अलिकडे विमलासाठी बरीच स्थळं सांगून येत होती! हे ऐकून एक दिवस संध्याकाळी मुरारी आपण होऊनच विमलाकडे गेला.

मुरारी विमलाजवळ जाऊन म्हणाला–"विमला, माझं तुझ्यावर फार प्रेम आहे. तुझ्याशी लग्न करून मी तुला खूप सुखात ठेवीन."

मुरारीचे बोलणे ऐकून विमला खो खो हसू लागली. नंतर तिने त्याला आपल्या

राम भाऊ आपटे

घरात नेऊन पुरुषभर उंचीच्या आरशा समोर उभे केले, आणि विचारले–"हे काय आहे?"

"हा तर आरसा आहे." मुरारी म्हणाला.

"तू कधी आरशात आपला चेहरा पाहिला आहेस का? माझ्या सौंदर्यापुढे तुझं कुरूप ध्यान काय पण दिसतंय!" विमलाने त्याला रागावून हाकलून दिले.

मुरारीला हा अपमान सहन होईना! 'आपलं जगणंच यापुढे व्यर्थ आहे!' जंगलात एकादं रानटी जनावर आपल्याला मारून खाईल तर बरं–अशा विचाराने तो जंगलाची वाट चालू लागला होता.

मुरारीची ही रामकहाणी ऐकून ते भूत खदाखदा हसू लागले. नंतर त्याने मुरारीच्या अंगावर बर्फापेक्षाही थंड अशा हवेची फुंकर घातली. चांदण्याच्या उजेडात मुरारीला असे दिसून आले की आपल्या अंगचा काळेपणा जाऊन आपले शरीर एकदम स्वच्छ गोरे झाले आहे! आता काय! मोठ्या कृतज्ञतेने त्याने भुताला नमस्कार केला व त्याने आपले पाय घराकडे वळवले.

पण दुसऱ्या दिवशी व्याकुळतेने एक एक पाऊक टाकत येणाऱ्या मुरारीला भुताने पुन्हा पाहिले!

त्याला पाहून भूत म्हणाले–"वा, वा! आज तू बरोबर अशा वेळेला आलास की मला नुकतीच झोप यायला लागली होती! बोल, काय झालं, पुन्हा का परत आलास बाबा?" असे म्हणत भूत झाडावरून खाली उतरले–"तू असा उदास का?"

"नुसत्या सौंदर्याने काही पोट भरत नसतं. ऐश्वर्यही त्याच्याबरोबर का नाही घेऊन आलास? असे म्हणून विमलाने मला धुडकावलं!"

"म्हणजे माझ्या बाबतीत तू विमला जवळ बोललास. खरं ना?" भुताने विचारले.

"ते कसं काय मी लपवू शकलो असतो? अन् लपवायचं कारणच काय?" मुरारीने विचारले.

"असं आहे काय? बरं ठीक आहे. मी माझं ऐश्वर्यही तुला देतो. ते सर्व घेऊन विमलाला नेऊन दे." असे म्हणून भूत झाडावर चढले, त्यानें वर चढल्यावर एक थैलीभर सुवर्णमुद्रा खाली टाकल्या.

मुरारी त्या मोहरा थैलीत भरून घेऊन व भुताला धन्यवाद देऊन आपल्या गावाकडे निघून गेला.

तिसऱ्या दिवशीही पुन्हा उदासवाण्या चेहऱ्याने येणाऱ्या मुरारीला भुताने दुरूनच पाहिले व ओरडून विचारले–"अरे बाबा, तुझ्या लग्नाची गोष्ट लांबच राहिली अन् तू असा रोज काय माझी झोपमोड करतो आहेस? पुन्हा कसली अडचण आली? विमलाला तेवढ धन पुरेसं वाटलं नाही की काय?"

मुरारी बिचारा झाडाखालीच कोलमडून पडला, आणि म्हणाला–"माहित आहे विमला आता काय म्हणाली? ती म्हणाली–सौंदर्य अन् संपत्ति असली म्हणून काय झालं? हे ऐश्वर्य संभाळायची अक्कल तर हवी ना? तिचाच तर तुझ्यात अभाव आहे! जा, भुताकडून बुद्धि पण मागून आण."

"अरेरे, बिच्चारी विमला! फारच मूर्ख दिसतेय ही बाई!" असे म्हणून भूत गडगडून हसले. त्याने झाडावर जाऊन झाड गदागदा हलवले.

थोड्याच वेळात मुरारी झाडावरून गळलेल्या पानांनी झाकून गेला. पाने झटकत

तो उठून उभा राहिला अन् भुताला म्हणाला–"मी तुझे उपकार मरेपर्यंत विसरणार नाही. आता पुन्हा कधीही येऊन मी तुझ्या झोपेत बाधा आणणार नाही." असे म्हणून मुरारीने आपल्या घराची वाट धरली.

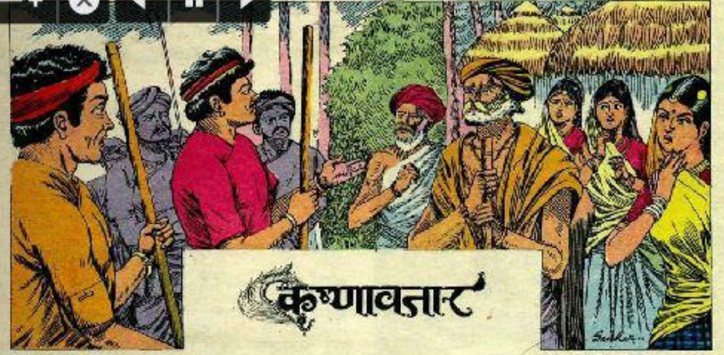
चौथ्या दिवशी रात्री झाडाकडे येणारी आकृति पाहून भूत म्हणाले–"ये विमला, ये! तुझीच वाट पहात होतो मी! तू येणार हे माहीतच होतं मला!"

डोळ्यात पाणी आणून विमला म्हणाली–"तू मुरारीवर काय जादू घातलीस कुणास ठाऊक! तो तर एकदम बदलून गेलाय्! आज तो माझ्याशी बोलायला आला नाही. एवढंच नव्हे-तर त्याने माझ्याकडे ढुंकून पाहिलं सुद्धा नाही! काही लोकांना तो म्हणत होता की, तो आता शहरात जाऊन काही व्यापार वगैरे सुरू करणार आहे! तू काही करून मुरारीला समजावून सांगून आमचं लग्न करवून दे ना." असे म्हणून विमलाने भुतासमोर हात जोडले.

खदखदून हसत भूत म्हणाले–"आता तो पूर्वीचा मुरारी राहिला नाही–पार बदलून गेलाय् तो! स्वतःचं बरं–वाईट त्याला आता चांगलं कळूं लागलंय्! सौंदर्य अन् संपत्तिबरोबरच त्याच्यात आता विवेकही आला आहे. कदाचित त्याला आता असं वाटत असेल की, तू त्याच्या योग्य बायको होऊ शकणार नाहीस. तुझ्याहूनही सुंदर अन् संपन्न परिवारातली मुलगी आता त्याला सहज मिळू शकेल. तुझ्यावर मनापासून प्रेम करणाऱ्या मुरारीचा तू तिरस्कार केलास–अपमान केलास त्याचा! आता त्याच्याजवळ सर्व काही आहे–अशा परिस्थितीत त्याला जर आता तुझ्याशी लग्न करायची इच्छा राहिली नसेल तर त्यात आश्चर्य ते काय? हे तर सर्व तुझ्याच करणीचे फळ! करावे तसे भरावे!"

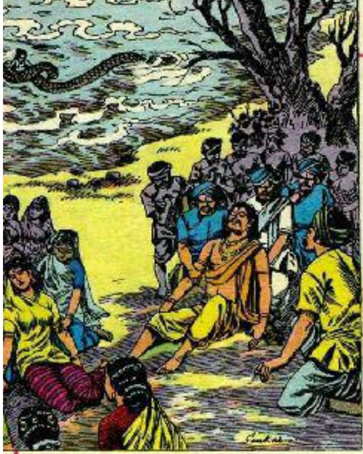
भुताच्या म्हणण्यातले तथ्य ओळखून, खाली मान घालून विमला तेथून निघून गेली.

क्षीरसागरात मंदार पर्वत कोसळल्यावर उंचउंच लाटा उसळून जशी खळबळ माजली होती, तशाच उंच लाटा कृष्णाने कालियाच्या डोहात उडी मारल्याबरोबर उसळल्या. डोहात माजलेली खळबळ रसातळापर्यंत पोचली. यामुळे कालिया अतिशय चिडला. त्याने आपल्या पाचही फणा उभारून रागाने आपला जबडा पूर्ण उघडला! त्याच्या भयानक दाढा स्पष्ट दिसू लागल्या, नंतर त्याने आपल्या तोंडातून विषज्वाला बाहेर फेकायला सुरुवात केली, आपले नागमोडी शरीर नदीभर पसरून त्याने कृष्णाच्या शरीरावर जमेल तिथे तिथे चावे घेतले. नंतर त्याने कृष्णाच्या शरीराभोवती आपल्या शेपटीचे वळसे घालून त्याचे शरीर आवळायला सुरुवात केली. त्यामुळे कृष्ण बेशुद्ध झाला. ते पाहून कालियाचे बंधु, त्याच्या बायका मुले वगैरे मोठमोठे सर्प कृष्णाला घेरून त्याला चावू लागले.

किनाऱ्यावर असलेले गोपाळ हे दृश्य पाहून घाबरून गेले व तेथून दक्षिणेला एका कोसावर असलेल्या गोकुळाकडे ही वार्ता देण्यासाठी पळत सुटले. गोकुळांतल्या रहिवाश्यांना त्यांनी सांगितले की–खेळता खेळता कृष्ण एकटाच कुणाला न सांगता भयानक साप रहात असलेल्या डोहाकडे गेला, अन् त्याने डोहात उडीही मारली! आता तिथल्या सर्वात मोठ्या सापाने त्याला आवळून धरले आहे आणि बाकी सर्व सापही

त्याला वेढून चावत आहेत! बिचारा कृष्ण! त्याचे वडील कुठे आहेत सांगा, आणि त्याला सोडवायला चला हो!

ही बातमी ऐकून गोकुळातल्या लोकांच्या डोक्यावर जणू वीज कोसळल्यासारखे झाले! नंद आश्चर्य व दुःखातिशयाने व्याकुल होऊन विचारू लागला–"कुठे आहे माझा कन्हैया, कुठे आहे माझा लाला?" आणि असे विचारत विचारत नंदही त्या मुलांमागे पळू लागला.

गोकुळातले बलिष्ठ तरूण आपापली हत्यारे उचलून नंदाच्या पुढे पळत सुटले. यशोदा शोकात बुडून गेली, तिला कशाचीच शुद्धबुद्ध राहिली नाही! गोपस्त्रिया तिला आधार देऊन चालवत यमुनेकडे घेऊन निघाल्या.

धावता धावता सर्वजण यमुनाकिनारी पोचले. कृष्णाची अवस्था पाहून ते सर्व हताश झाले. त्याच्या मदतीला जावे तरी कसे? सर्वत्र ते दुष्ट सर्प त्याला घेरून भोवताली फिरत होते! सापाच्या विळख्यातला कृष्ण अत्यंत दयनीय दिसत होता. काय करावे कोणालाच सुचेना. नंद यशोदा तर बेशुद्धच पडले! इतर लोकांनी पाणी वगैरे शिंपून त्यांना शुद्धीवर आणले, कोणी त्याचे सांत्वन करू लागले.

नन्द आपल्या गाववाल्या लोकांना म्हणू लागला–"पूर्वजन्मी मी कोणते पाप केले कुणास ठाऊक! त्याची शिक्षा म्हणूनच माझा लाडका बाळ आत्ता सापांच्या तावडीत सापडला आहे."

इकडे यशोदा बोलू लागली–"बाळा, तू लोणी चोरल्याबद्दल या गोपिकांनी तुझी कागाळी माझ्याकडे केली, अन् मी वेडीने रागावून तुला उखळीला बांधून ठेवले, त्याबद्दल का तू मला असा सतावत आहेस?"

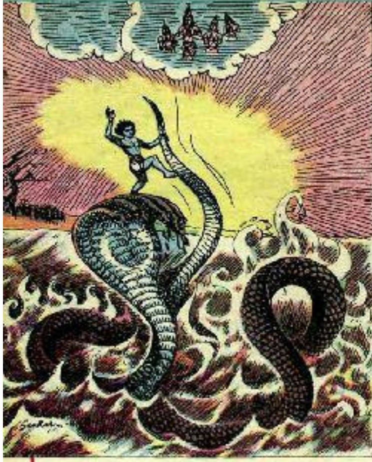
बलराम मात्र एकटाच बाजूला उभा राहून चुपचाप हा सर्व तमाशा पहात होता! शेवटी तो कृष्णाला म्हणाला–"कृष्णा, आत्ता तू मानवी अवस्थेत असल्यामुळे लोकहिताची गोष्ट विसरून गेला आहेस असे दिसते. या यःकश्चित सापाच्या विळख्यात काय पण असहाय्य बनून राहिला आहेस! अरे, तुला दिसत नाही का, कि हे सर्व तुझे प्रिजजन कसे हीनदीन होऊन गेले आहेत? आता पुरे झाले सोंग! त्या विषारी किड्याला चांगली शिक्षा देऊन किनाऱ्यावर ये कसा! आणि या सर्वांना प्रसन्न कर."

बलरामाचे बोलणे ऐकून कृष्ण जसा काही एकदम भानावर आला. त्याने एकदम कालियाला बाजूला ढकलून हवेत उडी मारली व तो थेट कालियाच्या फणीवरच उतरला! नंतर त्याने त्या सापाची शेपटी एका हातात पकडली व तो त्याच्या पाचही फणांवर आलटून पालटून उसळ्या मारमारून नाचू लागला, त्याचे मर्दन करू लागला! ते नृत्य पाहून यमुनेचें पाणी लाल होऊ लागले. तो नाच पाहून त्याच तालावर किनाऱ्यावरील गोपाळही हर्षनाद करू लागले. हा हर्षनाद संगीतमय करून कालीयाच्या पाचही शिरांवर कृष्णाचे जणू महानाट्य चालले होते! आकाशात देवदेवताही हे नाट्य पाहू लागले!

क्रमाक्रमाने कालियाची शिरे सोलपटू लागली, त्याच्या नाकपुड्यांतून रक्ताच्या धारा वाहू लागल्या, त्याच्या दाढा उपटल्या गेल्या आणि त्याच्या मुखातील ज्वाळांवाटे त्याचे सर्व जहर बाहेर पडू लागले.

सुकलेल्या कमळनाला प्रमाणे हळूहळू तो मरगळू लागला–गलितगात्र झाला! अर्धमेला होऊन आता तो अगदी दीनस्वराने म्हणू लागला–"देवा, मी अज्ञानाने तुझा महिमा ओळखू शकलो नाही. तू तर सर्वेश्वर आहेस! मी पाप्याने रागात येऊन तुझ्या पवित्र शरीरावर दंश केले! तू माझ्या गर्वाचे, माझ्या अहंकाराचे दमन केले आहेस, आता माझ्यावर कृपा करून मला क्षमा कर. माझे सारे विष उतरून गेले आहे आणि आता माझी बुद्धीही ठिकाणावर आली आहे. मी आता तुझा दास आहे, तुझी कोणतीही आज्ञा मी पाळीन. तुझ्या चरणस्पर्शाने मी आता पवित्र झालो

आहे. तुझा क्रोध मला अनुग्रहच ठरला आहे."

कालियाचे हे अंत:करणापासून केलेले निवेदन ऐकून कृष्णाच्या मनात त्याच्याबद्दल दया उत्पन्न झाली. त्याने कालियाला उद्देशून म्हटले-"ऐक कालिया. यापुढे तुला यमुना नदीत रहाता येणार नाही. तू आपल्या परिवारासह आत्ताच्या आत्ता समुद्रात निघून जा. तुझ्या विषामुळे यमुनेचे पाणी कलुषित झाले आहे. ते सर्व आता जेव्हां वाहून जाईल तेव्हा ही नदी निर्मल होईल आणि तिचे पाणी जनतेला व गुराढोरांनाही उपयुक्त होईल. तुझ्या शिरावर माझ्या पायांनी उमटलेले चिन्ह

पाहून गरुड कधीही तुझ्या वाटेस जाणार नाही-हा वर मी तुला देत आहे."

मग काय? कालिया ताबडतोब आपल्या परिवारासह समुद्राकडे जाण्यास निघाला. यानंतर कृष्ण यमुनेच्या पाण्याबाहेर आला. त्याच्या आईवडिलांनी त्याला हृदयाशी धरून अनेक आशिर्वाद दिले. कृष्णाने त्यांना वंदन केले. इतर सर्व गोपाळांनी कृष्णाला घेरून त्याची तोंड भरून स्तुति केली आणि त्याच्या या अद्भुत कार्याबद्दल आश्चर्य प्रकट केले.

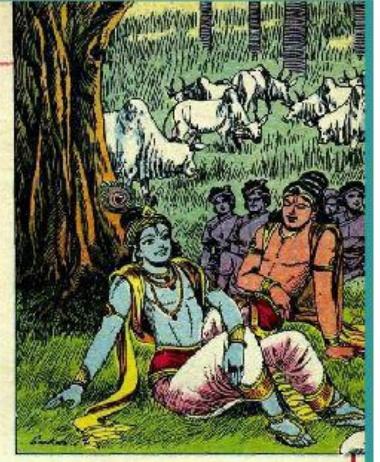
गोपाळांच्या प्रमुख व्यक्तींना तो देवासारखाच दिसला. व तेही त्याची स्तुति करू लागले-"असे बल, साहस व पराक्रम अन्यत्र दुर्लभच. कृष्णा, तुझा महिमा सर्व जगात स्तुति-योग्य आहे. आमच्या खिल्लारांचा व आमचाही तूच रक्षक आहेस. तुझ्या कृपेमुळेच गायी सर्वत्र मुक्तसंचार करू शकतात. आता त्या नदीत उतरून स्नान करायला ऋषिमुनींना कोणताही धोका, कोणताही प्रत्यवाय रहाणार नाही. तुझे हे वैशिष्टय आजपर्यंत आमच्या लक्षातच आले नाही." असे म्हणून त्या सर्वांनी कृष्णाला प्रदक्षिणा घातली.

कृष्णानेही सर्वांचा यथोचित परामर्श घेतला. नंतर तो अन्य सर्व लोकांबरोबर गोकुळात परतला.

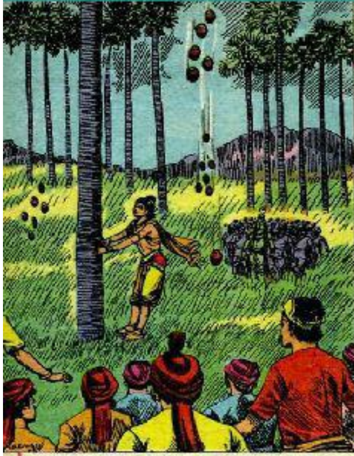
थोडे दिवस व्यतीत झाले. आता आसपासचा जनावरांना चरण्यायोग्य चारा संपून गेला. राने उजाड झाली. कृष्णाने इतर गोपाळांशी याबाबत चर्चा केली. त्यावेळी एक अनुभवी वृद्धाने एक उपयुक्त बातमी दिली.

गोवर्धन पर्वताच्या उत्तर बाजूला कालिन्दी नदीजवळ एक अत्यन्त विशाल असे तालवृक्षांचे वन आहे. त्यात हिरवे गवत विपुल आहे. परंतु त्या वनात धेनुक नावाचा एक राक्षस गाढवाच्या रूपात रहातो. त्यामुळे त्या वनात जायला कोणी धजत नाही.

ही बातमी ऐकून बलराम व कृष्ण यांच्यात एकदम उत्साह संचरला! त्या दोघांनी काही साहसी गोप सवंगड्यांना म्हटले-"आपल्या जनावरांना चांगला भरपूर चारा मिळणार असेल तर त्या राक्षसाची 'ऐसी की तैसी!' आपण काय त्याला भिऊन गप्प बसायचे? चला निघू या तिकडेच!" झाले! सर्वजण गायींना हाकत त्या तालवनाकडे निघाले. तालवनात सर्वत्र हिरवेगार गवत डुलत होते, हरळीची हिरवळही पसरली होती! ते लुसलुशीत गवत पाहून गायी घाईघाईने त्यावर तुटून पडल्या! कृष्ण-बलराम व इतर गोपही त्या गवतात आनंदाने विहार करू लागले.

त्या वनाची शोभा पाहून कृष्ण अत्यंत प्रसन्न झाला. जणूं काही पाताळातून निघून आकाशाशी स्पर्धा करणारे ते श्यामवर्णाचे तालवृक्ष त्यांच्या नागफण्यांसारख्या दिसणाऱ्या माथ्यांमुळे आपली फणा पसरून डोलणाऱ्या नागांसारखे दिसत होते. त्यामुळे दर्शकांचे मन त्यांच्याकडे आपोआपच आकृष्ट होत होते. त्यांच्या लाल-काळ्या फळांचा सुगंध आसमंतात दरवळत होता. त्या झाडांकडे पहात कृष्ण बलरामाला म्हणू लागला-"दादा, तू झाडांवर चढून फळे काढ ना! मला ती फळे खायची फार इच्छा झाली आहे. आपल्या गायींनाही आपण ही फळे खायला घालू."

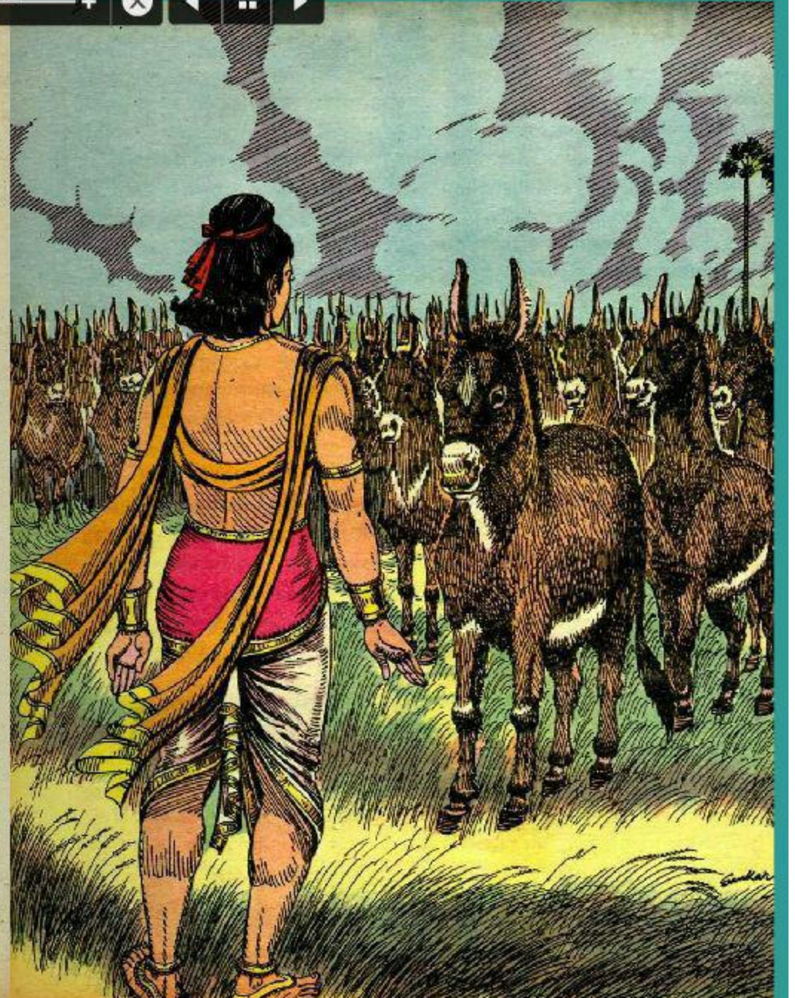

"कृष्णा, झाडांवर चढून फळें काढायलां फार वेळ लागेल. असे कर, मी झाडांची खोडे धरून झाडे हलवतो. खूप खूप फळे खाली पडतील. तुम्ही लोक ती वेचून घ्या. ठीक आहे?" असे म्हणून एकेका झाडाजवळ जाऊन बलराम झाडे हलवू लागला अन् 'टपाटप' आवाज करीत फळे खाली पडू लागली.

फळे पडण्याचा हा आवाज ऐकून धेनुकासुर खवळला. गाढवाच्या रूपात वावरणारा तो भयानक राक्षस आपल्यासारखेच असणारे एक हजार अनुचर बरोबर घेऊन कृष्ण-बलरामांच्या दिशेनें चाल करून आला! हा प्रकार पाहून त्यांच्या बरोबर आलेले गोप आपादमस्तक थरकापून गेले!

एकाच वेळी इतक्या मोठ्या संख्येने धावणाऱ्या गाढवांच्या पायांमुळे जी धूळ उडाली, तिच्यामुळे आकाश कोंदून अंधार पसरला! त्यांच्या रेकण्याच्या आवाजाने आसमंत निनादून उठला! त्या गर्दभ-सेनेच्या आघाडीला धेनुकासुर छाती फुगवून मस्त चालीने येत होता! रिकाम्या हातांनीच बलराम त्याची वाट अडवून उभा राहिला. सर्वजण श्वास रोखून पुढे काय घडते हे पहात उभे राहिले, धेनुक बलरामाच्या जवळ पोचल्याबरोबर त्यानें एकदम उलट फिरून मागच्या खुरांनी बलरामाच्या छातीवर लाथ मारण्यासाठी पाय उडवले, तोच बलरामाने हवेतल्या हवेतच त्याचे दोन्ही पाय घट्ट पकडून त्याला तसाच उचलून उंच फेकून दिले! त्याच्या शरीराची ताडवृक्षाशीं टक्कर होऊन त्याची हाडे ठिकठिकाणी मोडली व इतक्या उंचीवरून धाडकन खाली कोसळून धेनुकासुर मरून पडला! त्या धक्क्याने अनेक फळेही जमिनीवर पडली!

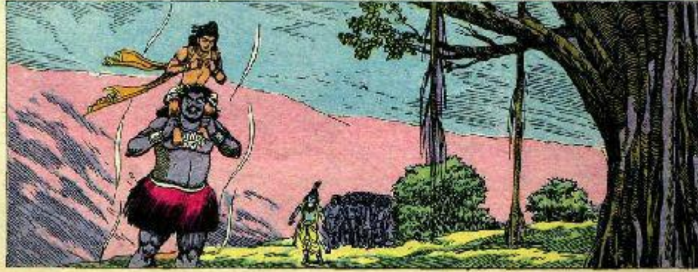
एवढ्याने बलरामाचे समाधान झाले नाही. त्याने इतर राक्षसी गाढवेही उचलून फेकण्याचा सपाटा लावला. आता कृष्णही त्या खेळात सामिल झाला. बलरामाचे

अनुकरण करीत त्यानेही अनेक गाढवांचे मागचे पाय धरून त्यांना हवेत भिरकावून द्यायला सुरुवात केली. ते राक्षस भराभर मरू लागले. मग काय! सारे ताडवन राक्षसांच्या प्रेतांनी आणि ताडफळांनी भरून गेले! इतका वेळ हा संहार आश्चर्याने पहात उभ्या असलेल्या गोपाळांनी आता त्या दोघांना घेरले व ते त्यांच्या पौरुषाची स्तुति करू लागले. राक्षसांच्या मृत्युमुळे ते तालवन आता निरापद झाले.

आणखी एक वेळची घटना आहे–एकदा गोपाळ भांडीर वटवृक्ष-प्रदेशात आपल्या गायी चारत होते. त्यावेळी प्रलंब नावाचा एक राक्षसही गोपाळाचे रूप घेऊन त्यांच्यात सामील झाला. सर्व गोपाळांनी हरीण-क्रीडा नावाचा खेळ खेळायचे ठरवून मुलांच्या जोड्या-जोड्या केल्या. कृष्ण व त्याचा मामेभाऊ यांची एक जोडी झाली, तर प्रलंब व बलराम यांची एक जोडी झाली. या सर्व जोड्या फोडून गोपाळांचे दोन गट तयार झाले–अर्धे गडी कृष्णाच्या बाजूला तर अर्धे श्रीधामाच्या बाजूला. खेळ असा होता–भांडीर वटवृक्ष ही सीमा धरून हरणासारखे उड्या मारत तेथपर्यंत सर्वांनी पळायचे. हरलेल्या पक्षातील गड्यांनी नंतर जिंकलेल्या पक्षातल्या आपल्या जोडीदाराला आपल्या पाठीवर उचलून घेऊन सीमेपर्यंत चालण्याची शिक्षा भोगायची. या खेळात कृष्णाचा पक्ष जिंकला.

आता शिक्षा भोगायची म्हणून प्रलंबाने बलरामाला पाठीवर घेतले. पण ठरलेली दिशा सोडून तो बलरामाला दुसरीकडेच घेऊन गेला. त्याने ओरडून कृष्णाला आपली परिस्थिति सांगितली. कृष्णाने त्याला सांगितले–"दादा, अरे पहातोस काय! मार त्याला ठोसा, अन् पाठव यमसदनाला!" दुसऱ्याच क्षणी बलरामाने आपली मूठ आवळून एकच जबरदस्त मुष्टिप्रहार प्रलंबाच्या मस्तकावर केला. त्या प्रहाराने मस्तक फुटून राक्षस जमिनीवर मरून पडला. प्रलंबाच्या वधानंतर बलरामाला 'बलदेव' हे नाव मिळाले.

एक रूपया

घनश्याम नावाचा एक माणूस होता.

कित्ती मेहनत केली तरी त्याचं डोकं कधी अडचणीतून वर येतच नसे! एका श्रीमंत माणसाने त्याचे पैसे हडप केले. त्याने मग दुसऱ्या एका श्रीमंत माणसाकडून पैसे कर्जाऊ घेतले तर त्याची बायकोच आजारी पडली! कर्जाऊ घेतलेली रक्कम औषधपाण्यातच खर्च झाली!

परिणामतः घनश्याम खूपच कर्जबाजारी झाला. त्याला जगण्याचा कंटाळा आला. एक दिवस बायकोला न सांगताच तो घराबाहेर पडला. गावाबाहेरील तलावात उडी मारून जीव द्यायचे ठरवले त्याने.

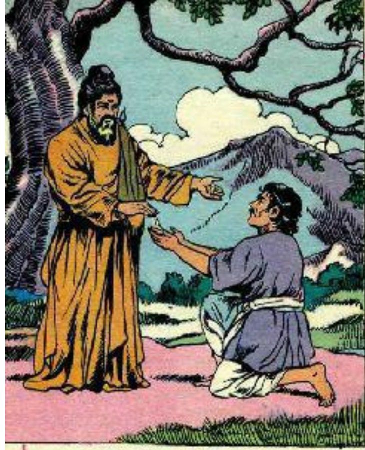
जाता जाता रस्त्यात त्याला एक संन्यासी बाबा भेटला. त्याने घनश्यामला पहाताच म्हटले–"इकडे ये रे बाबा, जरा माझे पाय दाबतोस का? तू मागशील ते देईन मी!"

घनश्यामच्या मनात पहिल्यापासूनच साधुसंन्याशांबद्दल आदर होता, म्हणून त्याने ठरवले की या संन्याशाची सेवा करून मगच जीव द्यायला जावे. तो म्हणाला–"स्वामीमहाराज, मी आपली सेवा जरूर करीन."

नंतर संन्यासी आराम करण्याकरता रस्त्याच्या कडेला एका झाडाखाली आडवा झाला. घनश्यामने थोडा वेळ त्याची चरणसेवा केली. संन्याशाने संतुष्ट होऊन त्याला म्हटले–"तू काहीही माग. मी नक्की देईन तुला."

"महाराज, मी थोड्या वेळाने मरणार आहे, माझ्या मनात कसली इच्छा असणार?"

संन्याशाने त्याची सर्व हकीकत विचारून घेतली व म्हणाला–"एवढ्याश्या गोष्टीवरून तू मरायला निघालास? मी तुझी

गरीबी दूर करतो. हे घे." असे म्हणून त्याने आपल्या झोळीतून थोडेसे भस्म काढून घनश्यामला दिले.

"महाराज, मोठमोठ्या श्रीमंतांनी दिलेल्या पैशांनीही माझे दारिद्र्य फिटले नाही—इतक्याश्या भस्माने काय होणार माझे?" घनश्यामने निराशेने म्हटले.

संन्यासी हसून त्याला म्हणाला—"तुझ्यावर लक्ष्मीचा वरदहस्त नसल्यामुळे तुझ्या हातात पैसा टिकत नाही. तू दहा दिवस लक्ष्मीच्या तसबिरीची पूजा कर म्हणजे तुझे कष्ट संपतील."

घनश्यामला खूप आनन्द झाला, पण त्याच बरोबर त्याच्या मनात एक शंकाही आली—संन्याशाने जे मूठभर भस्म दिले आहे, त्याने दहा दिवस पूजा कशी करता येईल? ते तर एका दिवसाच्या पूजेतच संपून जाईल!

त्याची अडचण ओळखून हसत संन्यासी म्हणाला—"मी तुला जे भस्म दिलं आहे ते साधंसुधं भस्म नव्हे. ते एक खास पवित्र भस्म आहे. पूजे साठी याचा जितका वापर करशील, तितके हे कमी नाही होणार, वापर करूनही नेहमी तुझ्याजवळ पुन्हा तितकेच भस्म शिल्लक राहील—अक्षय भस्म आहे हे! दरिद्रयामुळे पिडलेल्या कोणाला तू हे भस्म दिलेस तर त्याचे दारिद्र्य नाहीसे होईल! पण एक गोष्ट लक्षात ठेव—पैशाच्या लोभात पडून जर कोणी याचा पूजेसाठी उपयोग केला तर त्याला धन मिळायची गोष्ट दूरच, पण त्याच्या जवळ असलेलं धनही नाहीसं होईल. अन् त्याच्याजवळ केवळ भस्मच उरेल!"

संन्याशाला प्रसन्नतापूर्वक नमस्कार करून ते भस्म घेऊन घनश्याम घरी आला. त्याने आपल्या बायकोला सर्व कहाणी सांगितली. ती ऐकून घनश्यामची पत्नी खुश झाली. तिने एका तांब्याच्या भांड्यात ते भस्म नीट जपून ठेवले. पण पूजा करण्यासाठी त्यांच्या घरात लक्ष्मीची तसबीर नव्हती. त्यांच्या घरासमोर एक श्रीमंत माणूस रहात असे. तसबीर मागायला घनश्याम त्याच्याकडे गेला.

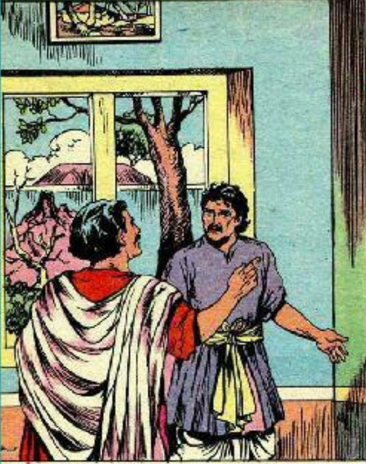
तसबीर कशासाठी हवी हे विचारून त्या माणसाने—श्यामलालने—घरात जाऊन त्याला तसबीर आणून दिली आणि म्हटले—"हे बघ घनश्याम, या तसबिरीची काच एक वर्षापूर्वी फुटली. भस्माने जर तू हिची पूजा करणार असलास तर ती खराब होईल अशी मला भीती वाटते. तसे झाले तर मला नवी तसबीर द्यावी लागेल तुला. कबूल?"

श्यामलालची अट कबूल करून तसबीर घेऊन घनश्याम घरी परत आला. श्यामलालची अट कळल्यावर घनश्यामची पत्नी म्हणाली—"आपल्याला कदाचित् पुन्हा अशी नवीन तसबीर बाजारात मिळायची नाही. शिवाय इतकी सुंदर तसबीर भस्म टाकून खराब कशाला करायची? त्यापेक्षा आपण तिला काच बसवून आणू."

बायकोच्या सांगण्यावरून घनश्याम तसबीर घेऊन फ्रेम-मेकर कडे गेला. त्याने म्हटले—"काच बसवण्याचा मी एक रुपया घेईन. तुझ्याकडे पैसे नसले तर माझ्याकडे ओळीने दहा दिवस काम कर, तरच मी या तसबिरीला काच बसवून देईन."

दुकानदाराची अट ऐकून घनश्यामने त्याच्याकडे काम करायचे कबूल केले, कारण काच बसवण्यासाठी लागणारा एक रुपया सुद्धा घनश्यामजवळ नव्हता! दुकानदाराने पाच दिवस घनश्यामकडून काम करून घेतले. नंतर तो म्हणाला—

"हे बघ, सध्या माझ्याजवळ तुझ्याकडून करून घेण्यासारखे काम नाही, तेव्हां तू दोन दिवसांनी पुन्हा कामाला ये."

परंतु दोन दिवसांनी तो पुन्हा जेव्हा कामाला गेला, तेव्हा दुकानदार त्याला म्हणाला–"माझी अट लक्षात आहे ना? तू माझ्याकडे लागोपाठ दहा दिवस काम करायला हवेस. पण पाच दिवस काम झाल्यावर पुढले दोन दिवस काही तू काम केलेले नाहीस. तेव्हा आजपासून पुन्हा दहा दिवस लागोपाठ काम करायला हवे तुला, काय?"

घनश्यामने ओळखले की फ्रेम-मेकरच्या अटीप्रमाणे त्याच्याकडे काम पुरे करणे या जन्मात काही शक्य होणार नाही! त्यामुळे त्याचा नाद सोडून एक रुपया मिळवण्यासाठी तो दुसऱ्या एकाकडे गेला.

तो माणूस म्हणाला–"माझ्या घरामागे एक वारूळ आहे, त्यांत साप भरलेले आहेत. ते वारूळ फोडून सर्व साप तू मारून टाकलेस तर मी तुला एक रुपया देईन."

"हे काम नाही मला जमणार. तुम्ही एकाद्या गारुड्याला बोलवा त्यासाठी." घनश्याम म्हणाला.

"मग मी हा रुपया त्या गारुड्यालाच देईन." त्या माणसाने म्हटले.

"हा तर फारच अन्याय आहे." घनश्याम म्हणाला.

"तुझ्या घरासमोरचा श्यामलाल तर चांगला धनवान आहे. पण तो सुद्धा एक रुपया खर्च करून वर्षभरात तसबिरीला काच घालू शकला नाही. मी काही तितका श्रीमंत नाही. गरीबच आहे मी ही, फुकटच रुपया कसा देऊ तुला?" तो माणूस म्हणाला.

शेवटी निरुपाय होऊन घनश्याम सावकाराकडे गेला.

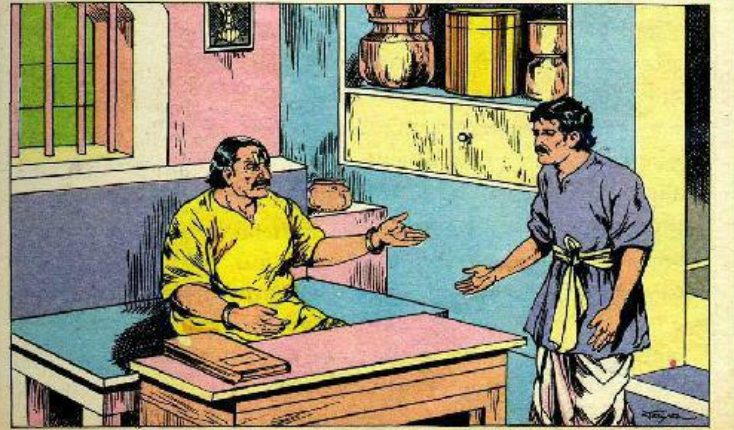
माणिकराम सावकार महादुष्ट होता. घनश्यामाची कहाणी ऐकून त्याने आपली नवी अट ऐकवली–"मी तुला एक रुपया देऊन तुला मदत करीन, पण माझी अट ऐक–एक महिन्याच्या आत तू मला मुद्दल परत करायचेस अन् व्याज म्हणून रुपयाला रुपया द्यायचा. अट पूर्ण न केलीस तर तू अन् तुझी बायको–दोघांनाही जन्मभर माझ्या घरी गुलाम म्हणून रहावे लागेल, कबूल आहे?"

ही अट घनश्यामला अन्यायकारक वाटली म्हणून त्याने घरी जाऊन बायकोला सर्व हकीकत सांगितली.

बायको धीर देत घनश्यामला म्हणाली– "आपल्याला आता कोणी माणूस यातून वाचवू शकणार नाही हे तर नक्कीच झाले–आता केवळ देवच आपला पाठीराखा! संन्याशाचे म्हणणे खरे असेल तर दहा दिवसात आपली गरिबी नाहीशी होईल. तेव्हा तुम्ही जा अन् माणिकरामची अट मान्य करा."

नंतर घनश्यामने माणिकरामकडून एक रुपया घेऊन तो फ्रेम-मेकरला दिला. त्याने तावडतोब काचही बसवून दिली. नंतर दहा दिवस पर्यंत घनश्यामने त्या तसबिरीची भस्माने पूजा केली. शेवटच्या दिवशी घरामागे झाडाला आळे खोदत असताना कुदळ कशावर तरी आपटून 'खणखण' असा आवाज आला! तेथे नीट खोदून पाहिले तेव्हा घनश्यामला सोन्याच्या नाण्यांनी भरलेले दोन हंडे त्या खड्यातून मिळाले.

मग काय, घनश्यामचे दारिद्र्य नाहीसे झाले! त्याने आपली सर्व कर्जे चुकवली.

नंतर समोर रहाणाऱ्या श्यामलालला ती तसबीर काच काढून घेऊन त्याने परत नेऊन दिली.

ते पाहून चकित होऊन श्यामलालने विचारले–"कायरे, काचेसह ही तसबीर मला दिली असतीस तर तुझी संपत्ति काय घटली असती होय? वाटलं नव्हतं की तू इतका स्वार्थी असशील?"

यावर घनश्याम नम्रतेने बोलू लागला–"श्यामलाल, तुम्ही तुमच्या पैशांनी हिला काच घालून पूजा केलीत तर तुम्हाला त्याचे पूर्ण फळ मिळेल. पूजा सुरू करण्या-पूर्वी तुम्ही मला कळवलंत तर मी तुम्हाला ते सामर्थ्यवान् भस्मही देईन."

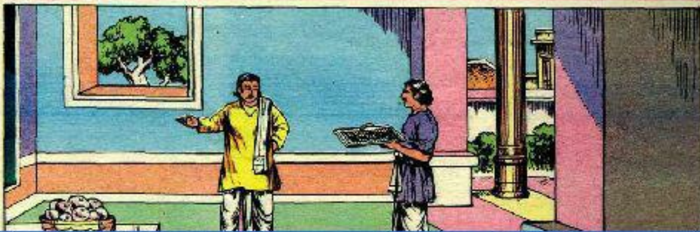
हे ऐकून चिडून श्यामलाल म्हणाला–"तुला माहीत आहे ना, की ज्यांना जरूर नाही अशांनी पूजा केली तर त्यांची असलेली सर्व संपत्तीही नाहीशी होते? माझी संपत्ति नाहीशी व्हावी अशी इच्छा आहे काय तुझी? तुला तसबीर दिली याचे चांगले पांग फेडतो आहेस की!"

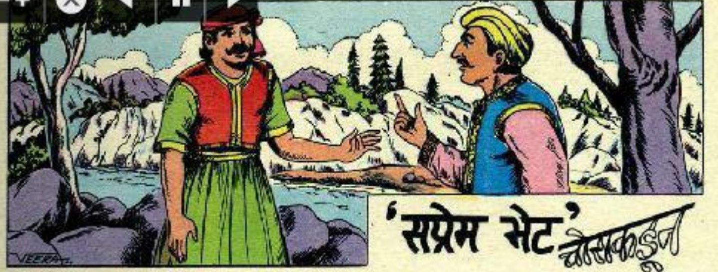
घनश्याम भोळेपणाने म्हणाला–"महाराज, तसबिरीची काच फुटली तर वर्षभर काही आपण नवी काच बसवली नाही तिला! मी ती उसनी मागितली तरी आपण काही तिला काच घालून दिली नाही! त्यामुळे मला वाटले की आपणही गरीबीच्या परिस्थितीत आहात."

हे ऐकून श्यामलालला वाटले की आपले डोकेच कुणी उडवून टाकले आहे! केवळ एक रुपया मिळवण्यासाठी घनश्यामला किती कष्ट झेलावे लागले याबद्दल त्याने ऐकले होते!

या अनुभवानंतर मात्र श्यामलाल एक गोष्ट शिकला की कोणाला मदत केली तर ती अशी करावी की मदत घेणाराला तिचा ताबडतोब उपयोग व्हावा!

गरजेच्या वेळी एका रुपयासाठीही एकादा माणूस दुसऱ्याला कसा त्रास देतो याचा अनुभव असल्यामुळे दुसऱ्यांना यथा-शक्ति मदत करीत घनश्यामने ही आपले आयुष्य सुखाने व्यतीत केले.

'सप्रेम भेट' चोराकडून

काश्मीर मधे एक खानदानी पंडित होता. त्याचे नाव शिवदास. त्याची आर्थिक स्थिती अगदी बेताची.

या पंडिताला अतिशय सुंदर अशी मुलगी होती. वैशाली तिचे नाव. वैशाली साठी कित्येक स्थळे सांगून आली, पण शिवदास तिचा विवाह योग्य तऱ्हेने करून देण्याच्या परिस्थितीत नव्हता.

काही भ्रामक समजुतीमुळे शिवदास व सुंदर यांच्यात वितुष्ट आले होते. हे दोघे प्रथम एकमेकांचे फारच चांगले मित्र होते. एकदा सुंदरने शिवदासकडे एक मोठी रक्कम उधार मागितली. मोठ्या खुबीने आपली निर्धनता–आपली खरी परिस्थिती मित्राला सांगून पैसे देऊ शकत नसल्याबद्दल शिवदासने सुंदरजवळ माफी मागितली. परंतु 'शिवदासने खोटे सांगून आपला अपमान केला' अशी सुंदरची समजूत झाली आणि सुंदरने याबद्दल शिवदासचा सूड उगवण्याची एक योजना बनवली.

त्याने एका चोराशी–मंगलसिंह डाकूशी दोस्ती जमवली. नंतर त्याने पंडित शिव-दासची सर्व संपत्ति लुटायचा सल्ला मंगलसिंहला दिला. त्याने आनन्दाने या गोष्टीला मान्यता दिली.

एके दिवशी रात्री पंडित झोपण्याच्या प्रयत्नात असताला त्याच्या पत्नीने त्याला म्हटले–"अहो, वैशालीसाठी कित्ती स्थळे सांगून येंत आहेत, अन् तुम्ही आपले ढिम्म बसून आहात! आपल्या योग्य अशा एकाद्या स्थळाशी बोलणी का नाही करत तुम्ही? मला तर काही कळत नाही–तुम्ही का चालढकल करीत अहात या बाबतीत ते!" खरे म्हणजे शिवदासच्या बायकोलाही आपल्या खऱ्या परिस्थितीची काहीच कल्पना नव्हती.

"तुझं म्हणणं ठीक आहे ग! पण खरी गोष्ट अशी की वैशालीच्या लग्नासाठी खर्चायला मजजवळ पैसेच नाहीत. बाहेर आपला आब कायम रहावा म्हणून खोट्या प्रतिष्ठेच्या मागे लागून मी आतापर्यंत आपल्या ऐपतीबाहेर खर्च करीत राहिलो. आता अशी परिस्थिती आहे की आपला संसाराचा गाडा रेटायला सुद्धा मला कुठून तरी कर्ज काढायला हवे! आता तूच सांग की वैशालीच्या लग्नाची सोय मी कशी करू?" पंडिताने प्रथमत:च बायकोला खऱ्या परिस्थितीची कल्पना दिली.

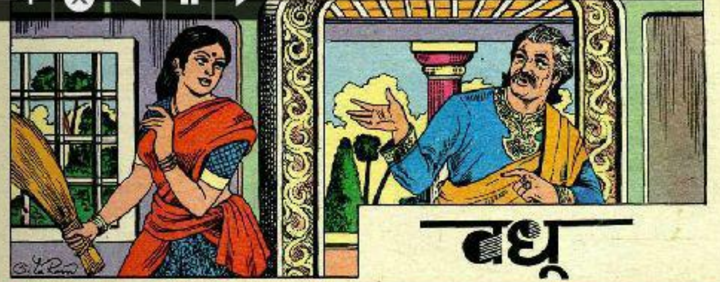
"अरेरे! काय ही दुर्दशा झाली आपली! इतकी वर्षे डामडौलाने राहिलो अन् आत्ताच ही पाळी यावी?" .असे म्हणत शिवदासची बायको रडू लागली, तिचे रडणे पाहून त्यालाही आपला शोक आवरेनासा झाला!

पतिपत्नींमधला हा संवाद मंगलसिंहने एका खांबा–आड उभा राहून ऐकला. तो नेमका त्याच रात्री शिवदासचे घर लुटायला आला होता. मुख्य दरवाजा बंद होण्यापूर्वीच तो वाड्यात घुसून लपून बसला होता. शिवदासच्या संपत्तिबद्दल सुंदरने खोटेच सांगितले हे त्याच्या लक्षात आले! त्याला सुंदरचा फारच राग आला. शिवदास व त्याची बायको झोपेपर्यंत तो बाहेर पडू शकत नव्हता. नंतर मात्र मंगलसिंह हळूच पळून गेला.

दुसऱ्या दिवशी सुंदरने मंगलसिंह डाकूची बराच वेळ वाट पाहिली, पण तो आलाच नाही! उलट त्याच्या असे लक्षात आले की रात्री त्याचेच घर कोणीतरी लुटले होते! घरातले सर्व दागिने अदृश्य झाले होते!

इकडे त्या दिवशी सकाळी शिवदास व त्याच्या पत्नीला जाग आली, तेव्हां त्यांनी पाहिले की आपल्या डोक्याशी दागिन्यांनी भरलेली एक थैली पडलेली आहे! त्यांना खूपसे दागिने आणि चांदीची नाणी भरलेली आढळली! त्याबरोबरच त्यांना एक चिट्ठी ही मिळाली. त्या कागदाच्या तुकड्यावर लिहिले होते–'आपल्या कन्येच्या विवाहासाठी सप्रेम भेट....चोराकडून!'

वधू

एका गावात मोहनलाल नावाचा जहागीरदार रहात होता. त्याचा महाल खूप मोठा होता, सोन्या-चांदीची भांडी-दागिने त्याच्याकडे खूप होते. जमीन-जुमलाही अफाट होता. कमतरता फक्त एकाच गोष्टीची होती–त्याची बायको स्वर्गवासी झाली होती–विधुर होता तो!

एके दिवशी शेजारी रहाणाऱ्या विठू शेतकऱ्याची मुलगी यशोदा त्याच्याकडे घरकामाला आली. यशोदा तरुण अन् सुंदर होती. जहागीरदारचं मन तिच्याकडे आकृष्ट झालं.

त्याने विठू शेतकऱ्याला बोलावणे पाठवले. तो आल्या वर जहागीरदार त्याला म्हणाला–"हे पहा विठू, तुझी मुलगी माझ्या मनात भरलीय. तू तिला माझ्याशी लग्नाला तयार कर. मी तुझं सगळं कर्ज माफ करीन. इतकंच काय, पण तुझ्या शेताला लागुन असलेली माझी जमीनही मी तुला देईन."

"माझी मुलगी अडाणी आहे. तिला आपलं हित-अहित अजून कळत नाही. मी तिचं मन वळवीन." असं वचन जहागीरदाराला देऊन विठू आपल्या घरी निघून गेला. पण साम-दाम-दण्ड हे सर्व उपाय करूनही विठू आपल्या मुलीला जहागीरदाराशी लग्न करायला तयार करू शकला नाही. यशोदेने साफ सांगून टाकलं–"जहागीरदाराने माझ्या वजनाच्या बरोबरीने सोनं दिलं तरीही मी मुळीच त्याच्या बरोबर लग्न करणार नाही."

असेच दिवस जात राहिले. विठू कडून काही उत्तराची अपेक्षा करता करता मोहनलाल कंटाळून गेला. त्याने शेतकऱ्याला पुन्हा बोलावून घेऊन विचारले–"मुलीला लग्नासाठी तयार करायचं वचन

दिलं होतंस ना? काय झालं त्याचं? मी किती दिवस वाट पाहाणर? लवकर काहीं तरी निर्णय घे. नाहीतर मीही माझा काय तो निर्णय घेईन."

विठूला बिचाऱ्याला काय करावे सुचेना. शेवटी एक पक्का विचार करून तो म्हणाला–"माझ्याकडून काही उशीर नाही. तुम्ही लवकरच आपली तयारी करा."

"म्हणजे? कबूल झाली यशोदा?" जहागीरदाराला तर आता आनन्दाच्या उकळ्या फुटू लागल्या.

"तिच्या कबूल होण्या न होण्याचा काय प्रश्न? तुम्ही मुहूर्त ठरवून मला कळवा. काही महत्वाचं काम आहे असं सांगून मी तिला तुमच्याकडे पाठवून देईन आणि तुम्ही चटकन तिच्या गळ्यात मंगळसूत्र अडकवून मोकळे व्हा!" विठूने उपाय सांगितला.

जहागीरदारालाही हा उपाय रुचला. त्याने लग्नाची जोरात तयारी सुरू केली. नातेवाईक व मित्रांना निमंत्रण केलं. पुरोहितांसुद्धा सर्वजण लग्नाच्या दिवशी वेळेवर हजर झाले. जहागीरदाराने आपल्या एका नोकराला बोलावून सांगितले–"हे बघ, इथे जवळ तो विठू शेतकरी रहातो ना, त्याच्याकडे जा. त्याने काहीतरी पाठवायचं कबूल केलं होतं. त्याला विचारून घेऊन ये ते."

नोकर विठूकडे जाऊन म्हणाला–"विठूबाबा, नमस्कार. तुम्ही आमच्या साहेबांकडे काही पाठवण्याबद्दल म्हणाला होता ना? आत्ता ते घेऊन जाण्यासाठी आलो आहे मी."

"हे बघ ती समोर ओसाड जमीन आहे बघ, तिथे आहे तो. घेऊन जा तू." शेतकरी म्हणाला.

नोकर आता त्या जमिनीकडे पळत सुटला. गवत कापत असलेली यशोदा त्याला दिसली. तिला तो म्हणाला–"आमच्या जहागीरदार–साहेबांकडे तुझ्या वडिलांनी काही पाठवायचं सांगितलं आहे. मी आत्ता बरोबर न्यायला आलो आहे."

ही काही तरी बनवाबनवी आहे हे यशोदेने ताडलं. नक्कीच आपल्या वडिलांनी अन् जहागीरदाराने काही कारस्थान रचलं असावं! पण चेहऱ्यावर काही दिसू न देता ती नोकराला म्हणाली–"ओहो, बहुतेक त्या काळ्या घोडीच्या तट्टाबद्दल असेल, ते बघ, तिथे बांधांजवळ बांधून ठेवलंय तिला! दोरी सोड अन् जा घेऊन!"

नोकर बांधाजवळ गेला, तिथे बांधलेलं तट्टू सोडून तो त्याच्यावर स्वार झाला अन् तिला वेगाने पळवत जहागीरदाराच्या घरी घेऊन गेला. नोकराला पहाताच उतावळ्या मोहनलालने त्याला विचारलं–"अरे आणलंस का तिला?"

"होऽ! दरवाज्याशी उभी आहे." नोकर म्हणाला.

"अरे, मग वरच्या मजल्यावर घेऊन जा तिला." जहागीरदाराने आज्ञा दिली.

"काय म्हणलात? माडीवर घेऊन जाऊ? हे कसं माझ्याच्याने होईल?" नोकराने आश्चर्याने विचारलं.

मोहनलालला वाटलं वधू हट्ट करत असेल, म्हणून मदतीला आणखी कुणाला पाठवणं ठीक होईल. असं वाटून तो नोकराला म्हणाला–"अरे तुला एकट्याने नसेल जमत तर आणखी कुणाला मदतीला घे, पण लौकर आटप बाबा."

मग काय झालं, नोकर व आणखी काहीजणांनी मिळून त्या तट्टाला-छोट्या घोडीला–मागून ढकलून अन् पुढून खेचून कसंबसं माडीवर नेलं.

"माडीवर पोचवलं बरं का! फारच त्रास झाला बुवा!" नोकराने जाऊन सांगितलं.

"आता काही बायकांना तिला सजवायला सांगा-नाहीतर तुमची इतकी मेहनत फुकट जाईल." जहागीरदाराने पुढची आज्ञा सोडली.

"काय सांगता मालक?" नोकराला आश्चर्य वाटले.

"अरे, आता आणखी काही बोलू नको. सांगितलं तसं कर पाहू! तिला साडी नेसवून दागिने वगैरे चढवून सजवा लौकर. हार अन् मंगळसूत्र विसरू नका हं!" जहागीरदार म्हणाला.

नोकराने दासींना जाऊन सांगितलं– "तुम्ही सर्वांनी मिळून या तट्टाला नवरीसारखं सजवा. मालकांची आज्ञा आहे. तिला पहाणाऱ्या सर्वांची पोटं हसून हसून दुखून गेली पाहिजेत."

दासींनी त्या तट्टाला छानपैकी 'नवरी' बनवलं. नोकराने खाली जाऊन मालकाला सांगितलं–"हुजूर, सर्व जय्यत तयार आहे."

"वा, वा, शाबास! मग आता पाहता काय? तिला लवकर खाली आणा ना!" उत्साहाने जहागीरदार म्हणाला.

जिन्याच्या पायऱ्यांवर घोड्याच्या टापांचा आवाज झाला. घोडी जिना उतरून मांडवात आली अन् सर्व निमंत्रित पाहुणे अन् नातेवाईक मंडळी गडगडून हसू लागली! सगळीकडे एकच गोंधळ माजला. ती घोडीही एकूण सर्व प्रकाराने बिथरून उधळली अन् मांडवातून सुसाट पळून गेली!

अशा प्रकारे जहागीरदाराचा दुसरा विवाह सुरू होण्यापूर्वीच मोडला.

लग्नाला जमलेली मंडळी थट्टामस्करी करत आपापल्या ठिकाणी निघून गेली.

एवढ्या फजितीनंतर जहागीरदाराने दुसऱ्या लग्नाचे कधी नावही काढले नाही!

नैसर्गिक आश्चर्ये :

लहान तोंडी मोठा घास

रॉबिन पक्षी दररोज १४ इंच (४.२६ सें.मी.) लांबीचे किडे खातो. बारा तासांच्या अवधीत तो आपल्या शरिराच्या वजनाच्या ४१ टक्के अधिक इतके अन्न खातो!

उंच पर्वतरांगा

जगातील सर्वात उंच अशा वीस पर्वतरांगांपैकी १३ पर्वतरांगा हिमालयात अन् बाकी ७ काराकोरम जवळच्या पर्वतात आहेत.

उंच उडणारे कावळे

लाल पाय असणारे कांही कावळे समुद्रसपाटीपासून ५,२०० मी. (२६,९०२ फूट) इतक्या उंचीवर रहातात. खूपदा हे कावळे एव्हरेस्ट शिखर गाठू पहाणाऱ्या पर्वतारोही टोळ्यांना साथ देत उडताना दिसतात.

स्पाँज

स्पाँज नावाचे एक समुद्री शेवाळे म्हणजे खरे पाहतां शेकडो सूक्ष्म अशा समुद्री प्राण्यांचा समूहच असतो. समुद्राच्या तळाशी किंवा खडकांवर हे प्राणी कळप करून रहातात. यांची लांबी अनेकदा १ मि.मी. पासून १ मीटर पर्यंत आढळते.

'चांदोबा' यशस्वी स्पर्धकांचे अभिनन्दन करीत आहे

महान भारतीय परंपरेसंबंधी स्पर्धा

३

नंदलाल भावराव खेर
पोस्ट - ब्राह्मणगांव
जि. नासिक

वीणा मुकुन्द डिके
दव बिंदु सोसायटी
१७/१२, एरंडवणे

भूषण अरुण गांवकर
रामेश्वरनगर
खारेपाटण